

Hadis Terimleri

ÂBÂ VE EBNÂ: Beraberce “babalar ve oğullar” anlamını veren bu iki kelime, baba ile evlat arasındaki rivayeti ifade eder.

ÂDAB: Sözlükte “edeb”in çoğuludur. Hadis ilminde âdâb, câmı ve müsannef denilen ve belli konulardaki hadisleri ihtiva eden hadis kitaplarındaki ana konulardan biridir.

ÂDÂBU’L-MUHADDİS: “Muhaddisin âdâbı” anlamını veren bir tabir olup Hz. Peygamber (s.a.v)’in hadislerini, bunların sahih olarak rivayetlerini ve sahih olmayanlardan ayırtedilmesini konu olarak alan hadis ilmiyle meşgul olan muhaddislerin riayet etmeleri öngörülen esaslara denilir.

ÂDÂBU’S-ŞEYH: Şeyh denilen ve kendisine müracaat edenlere hadis rivayet eden muhaddisin bilhassa hadis rivayetinde uyacağı kaideler manasınadır.

ÂDÂBU’T-TÂLİB: Hadis talebine yeni başlayan talebenin taşıması gereken hasletlerle hadis rivayetinde dikkat etmesi gereken hususlara denir.

ÂDİD: İrşâl, tedlîs veya cehâlet yahutta isnadında mestûr bir ravi bulunması yüzünden zayıf duruma düşen bir hadis, güvenilir bir ravinin rivayeti ile desteklenirse zayıflıktan kurtulur ve hasen derecesine yükselir. Bu duruma göre âdid, zayıf hadisi destekleyen, ona kuvvet kazandırarak zayıflıktan kurtarıp hasen derecesine yükselten güvenilir ravinin aynı manaya gelen hadisidir.

ÂFET: Hadisin zayıf veya mevzu addedilmesine neden olan sebebe denir.

ÂFETÜHÛ FULÂN: Hadisin o kimse tarafından uydurulduğunu veya hadisin mevzu sayılmasına sebebin o kimse olduğunu belirtir.

ÂFETÜHÛ KEZÂ: Hadisin zayıf sayılmasına sebep teşkil eden illet gibi bir hale işaret etmedir.

ÂHÂD: Bir, bir tek manalarına gelen “ahad” ya da “vâhid”in çoğuludur. Umumiyetle mütevatır derecesine ulaşamayan hadislere denir. Haber-i vâhid veya haber-i âhâd da denir. İmam Sâfiî de haber-i hâssa demiştir.

ÂKİL: Rivayetlerinin kabul edilebilmesi için ravide bulunması gerekli şartlardan akli melekelerinin noksansız olmasını ifade eden bir tabirdir.

ÂLÎ HADİS: Ali isnadla rivayet edilen hadise denir.

ÂLÎ İBDÂL: Uluvv vasfına sahip ibdâle denir.

ÂLÎ İSNÂD: Bir hadisin ravisi ile kaynağı olan Hz.Peygamber (s.a.v) veya o hadisi rivayet etmiş bulunan meşhur hadis imamlarından birisi arasında

en az sayıda ravinin bulunduğu, veyahutta tanınmış hadis kitaplarının birinin müsannifina arada en az ravi ile ulaşabilen isnaddir.

ÂBÂDÎLE: “Abdullahlar” manasına gelen bu deyim, fıkıh ilmine hakkıyla vakıf, (Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Zubeyr Abdullah b. Amr b. âs olmak üzere) dört sahabeyi ifade eder.

ADALET: Hadisleri nakleden ravilerin rivayetlerinin kabul edilebilmesi için taşımaları şart olan özelliklerden biri ve en önemlisidir. Tariflerden birine göre “kebâir denilen günahlardan büyük günahları işlemekten, küçük günahları işlemekte ısrar etmekten alıkoyan bir melekedir”.

ADÂLETU’R-RÂVÎ: Adaletle aynı manadadır.

ADÂLETU’S-ŞAHÂBE: Sahabenin gerek hadis rivayetinde, gerekse öteki hususlarda tam manasıyla adeletli ve güvenilir kimseler olmaları demektir.

ADEMU’S-SIHHA: Hadisin sahih olmaması anlamına gelen bir deyimdir.

ADEMU’S-ŞUBÛT: Bir hadisin sahih olmadığını ifade etmek üzere kullanılan bu deyim, sabit olmamak manasınadır.

ADL: Adaletine hükmedilmiş ravinin bu vasfını belirten bir tabirdir ve Hz. Peygamber (s.a.v.)’den hadis rivayet eden bir ravinin rivayetinin kabul edilmesini gerekli kılan ehliyeti ifade eder.

ADLU’R-RÎVÂYE: Hadis rivayeti veya rivayetin kabul edilebilir olması için aranan adalet demektir.

ADLUN-DÂBÎTÛN: Adeleti ve zabti tam manasına ta’dilin ikinci, bazı çerh ve ta’dil alimlerine göre üçüncü mertebesine delalet eden lafızlardandır.

ADLUN-HAFİZUN: Adeleti ve hıfzı tam manasına ta’dilin ikinci, bazı çerh ve ta’dil alimlerine göre üçüncü mertebesinde ta’dil lafızlardandır.

ADÛL: Adalet vasfını hakkıyla haiz olan raviler hakkında kullanılan bir tabirdir.

AHBÂRÎ: Daha çok kıssa, tarih, hikaye ve benzeri konularda haber nakledenlere denir.

AHBERANÂ: Sözlükte “bize haber verdi” demektir. Hadis rivayet metotlarından birisiyle alınan hadislerin başkalarına rivayeti sırasında isnatta kullanılan eda lafızlarından biridir.

AHBERANÂ FÎ KÎTÂBÎHÎ: “Bize falanca kitabında rivayet etti” manasına eda sigalarındandır.

AHBERANÂ FULÂN BÎ-TEBLÎĞÎ FULÂN: Hadis usulünde tebliğ, hadis meclislerinde müstemli denilen görevlinin şeyhin sözlerini ona uzak olup da işitmesi mümkün olmayanlara duyurmak için tekrarlamasına denir...

İbn Hüzeyme şeyhten değil de müstemlinin tebliğinden işittiği lafızları belirtmek üzere isnadında bazen ihtiyaten bu özel eda lafzını kullanmıştır.

AHBERANÂ FULÂN FÎMÂ KURÎ’E ALEYHÎ: Arz yoluyla hadis rivayet eden hadisçilerin isnatlarında kullandıkları lafızlardan biri olup hadisçi, başkası okumuş, kendisi dinlemişse kullanır.

AHBERANÂ FULÂN KIRÂ’ATEN ALEYHÎ: “Bize falanca kimse kendisine okumak suretiyle haber verdi” manasına “arz” veya “kırâ’at ale’s-şeyh” denilen hadis alma metoduyla rivayet edilen hadislerin başkalarına rivayeti sırasında isnatta kullanılan eda lafızlarındandır.

AHBERANÂ İÇÂZETEN: “Bize icazet yoluyla rivayet etti” demektir. Bazı muhaddişler tarafından icazet metoduyla alınmış hadislerin rivayetinde kullanılmış eda sigalarındandır.

AHBERANÂ KİTÂBETEN: “Bize kitabet yoluyla rivayet etti” manasında eda lafızlarındandır.

AHBERANÂ MÜNÂVELETEN: Münâvele yoluyla rivayet edilen hadislerin naklinde kullanılan eda lafızlarından biridir.

AHBERANÂ MUŞÂFEHETEN: Bazı müteahhir hadisçiler tarafından kullanılan eda lafızlarındandır. Şeyhin sözlü olarak verdiği icazetle alınan hadislerin rivayetinde kullanılır.

AHBERANÎ: “Bana haber verdi” demektir. Daha çok arz veya kırâ’at ale’s-şeyh denilen rivayet metoduyla alınan hadislerin başkalarına rivayeti sırasında kullanılan eda lafızlarındandır.

AHBERANÎ FULÂN MUKÂTEBETEN: “Fulan kimse bana yazışma yoluyla haber verdi” manasındadır. Rivayet metotlarından mukâtebe (veya kitâbe) yoluyla alınan hadislerin rivayetinde eda lafzi olarak kullanılan bir tabirdir.

AHBERANÎ RACUL: “Ahberanâ raculun” şeklinde çoğul zamiriyle de kullanılır. Sıkı bir ravinin kendisi gibi sıkı olan şeyhini isnadında ismiyle anmayarak ibhâm etmesinde kullanılan eda lafızlarındandır.

AHBERANÎ’S-SIKA: “Bana sıkı rivayet etti anlamına” gelir. İbham lafızlarındandır.

AHFÂZ: Adalet sahibi iki raviden birinin diğerinden hadis belleme ve ezberleme yönünden daha üstün olduğunu ifade etmede kullanılır.

AHKÂM: Câmî ya da müsannef denilen ve belli konulardaki hadisleri ihtiva eden kitaplardaki ana konulardan birinin adıdır.

AHKÂM HADİSLERİ: Şer’î hükümlerin kaynağını oluşturan hadislere denir.

AHRECE ANHÜ: “(Hadisi) ondan rivayet etti” anlamına gelen bir deyim olup hadis edebiyatı içinde bir müsannifin şeyhlerinden birinin hadisi, ondan arada vasıta olmaksızın alarak kendi kitabında nakletmesini ifade eden bir tabir olarak kullanılmıştır.

AHRECE LEHU: “Hadisini kitabına aldı” manasını veren bu tabir hadis kitaplarında bir müsannifin şeyhinin hadisini, ondan gelen senediyle rivayet ederek kitabına almasını ifade eden deyim olarak kullanılmıştır.

AHRECEHU: “Bu hadisi falanca rivayet etti” manasına gelir.

AHRUF: “Harf” kelimesinin çoğuludur. Hadis kitaplarında hadis metnini oluşturan harfler manasında kullanılmıştır.

AHSENÜ ŞEY’İN Fİ’L-BÂB: “Konusunda en iyi hadis” manasını verir. Esahhü şey’in fi’l-bâb gibi bir hadisin herhangi bir konuda rivayet edilen hadisler içinde en iyi kabul edilen olduğunu ifade eder.

AHZ: “Almak” manasına gelir ve genellikle hadisi rivayet etmek manasına kullanılır.

AHZ VE TAHAMMÜL: Terkip olarak tahammülü’l-hadîs, hadis almak demektir ve tamamen rivayet karşılığıdır.

AGREBE BÎHÎ FULÂN: “Falanca ravi bu hadisin rivayetinde tek kaldı” manasına gelen bir tabir olup bir hadisin, ravisinin rivayette tek kalması yüzünden ferd veya garîb olduğunu ifade eder.

AKÂİD: Sözlük bakımından akîde kelimesinin çoğulu olan akâ'id genelde inanç sistemi, inanç esasları manasında kullanılan bir İslamî terimdir.

Hadis ilminde akâ'id, câmî veya müsannef denilen ve belli başlı konulardaki hadisleri ihtiva eden hadis kitaplarındaki ana konulardan biri ve birincisidir.

AKIL: Hadis ilminde akıl, ravide aranan şartlardan biridir.

AKRÂN: Yaş veya hadis rivayetindeki kıdem itibariyle birbirine yakın olan raviler için kullanılır.

AKVA'L-EŞÂNİD: “İsnadların en kuvvetlisi” manasına gelir.

AKVÂL: “Kavi” kelimesinin çoğulu olup terim olarak görüşler manasına kullanılır ve hadis usulü eserlerinde bir konudaki değişik görüşleri ifade etmek için kullanılır.

ALÂ YEDEY ADL: Bazı çerh ve ta'dîl alimlerince çerhte kullanılmış lafızlardandır. Çerhin üçüncü mertebesinde yer alır.

ALÂMETU'L-VAZ': Vaz', çeşitli sebeplerle Hz. Peygamber'in ağzından hadis uydurarak ona iftira etmeye denir. Bir hadisin vaz' edilmiş olduğuna delalet eden bazı alametler vardır. Bunlar hadis usulü kitaplarında alâmetu'l-vaz' adıyla geçer.

ALÂMETU'D-DARB: Hadislerin yazılısı sırasında yanlış yazılan kelime veya cümleler işaretlenerek düzeltilmesinden ibaret darb işleminde ve düzeltilen kısmı göstermek üzere kullanılan değişik işaretlere denilir.

ALE'L-AHRUF: “Harflerine göre” demek olup hadis tasnif metotlarından biridir. Bu metoda göre yazılan kitaplarda hadisler, ilk kelimelerinin başındaki harfe göre sıralanır.

ALE'L-EBVÂB: “Bablarına göre” anlamını verir. Bu metotla tasnif edilen hadisler, fıkıh konularına göre ayrılır ve aynı konudaki hadisler kitâb başlığı altında ayrı bir bölüm halinde bir araya getirilir.

ALE'L-ETRÂF: Tasnif metotlarından biridir ve bu metoda göre yapılan tasnifte hadislerin belli bir bölümü zikredilir.

ALE'L-MA'NÂ RİVÂYET: Hadislerin manasıyla rivayet edilmesine denir.

ALE'L-MESÂNİD: “Müsnedlere göre” anlamına gelir ve tasnif metotlarından olup bu metotla tasnifte hadisler, konularına bakılmaksızın rivayet eden sahabi ismine göre tertib edilirler.

ALE'R-RİÇÂL: “Riçâline göre” anlamına gelir. Hadis tasniflerinden biridir. Bu metotla yazılan eserlerde hadisler, konularına bakmaksızın rivayet edenin ismine göre bir arada toplanır.

AN: ...den, dan manası veren harf-i çeridir. Eda sigaları arasındadır.

AN'ANE: Bir hadisi nakleden ravinin isnadında sadece “an fulânin” diyerek hadis rivayet etmesine denir.

AN'ANE MUNKATİ'A: Şeyhinden “an fulânin” diyerek rivayette bulunan ravinin isnadı, bu lafız şeyhi ile mülâkat etmediği için muttasıl sayılmaz.

Böyle rivayette bulunan ravi, şayet tâbî'undan sonraki tabakalardan

birinden ise rivayetine şeyhine mülâkî öldüğü kesinlik kazanmadığı sürece an'ane munkatı'a adı verilir. Aynı şekilde ravi tâbiûndan birisi ise rivayetine an'ane mürsele denilmiştir.

ANÎ'S-SIKA: "Sıkadan rivayet edilmiştir" manasına gelir. Bazı büyük hadisçilerin, kendilerine sahih olarak ulaşan hadisleri rivayet ederken şeyhlerinin ismini söylemeyip ibhâm etmekte kullandıkları lafızlardandır. ARZ: Hadis rivayet metotlarından biri olup ravinin elinde bulunan hadisleri şeyhe okumasından ibarettir. Arz ale's-şeyh şeklinde de kullanılır. Aynı manada arz-ı kırâ'at, arz-ı semâ tabirleri de kullanılmıştır.

ARZ-I MÜNÂVELE: Münâvele yoluyla arz manasına gelen bu tamlama hadis talibinin, herhangi bir yerden elde ettiği şeyhine ait kitabın aslını veya fer'ını ona vermesi; şeyhin bu nüshayı tedkik ettikten sonra kendisine geri vermesine denir.

ASHÂB: Hz. Peygamber devrine yetişmiş, onu Müslüman olarak görmüş, onunla bir arada bulunmuş, yine Müslüman olarak ölmüş kimselere denir.

ASHÂB-İ AHRUF: Hadis rivayetinde şeyhin lafızlarına harfiyen rivayet ederek işittiği gibi nakledenlere denir.

ASHÂB-İ KUTUB: Genellikle hadislerini ezberinden değil, kendilerine ait bir kitaptan okuyarak rivayet eden hadis ravilerine isim olmuştur.

ASHÂB-İ SUFFE: Medine'de Mescidü'n-Nebi bitişiğinde bulunan ve adına Suffe denilen üstü kapalı, gölgelik yerde kalıp vakitlerini daha çok ibadet, Kur'an öğrenimi ve hadis müzakeresi ile geçiren bir kısım sahabilere denir. Ehl-İ Suffe de denir.

ASHÂB-İ SÜNEN: Ebû Dâvûd, Tirmizî, Neşe'i ve İbn Mâce'nin sünenleri meşhur olmuştur. İsimleri anılan dört muhaddise Ashâb-ı Sünen diyenler vardır.

ASHÂBU'L-ASERÂT: Rivayet ettiği hadislerin sayısı yirmi ile yüz arasında değişen sahabiler için kullanılır.

ASHÂBU'L-ELF: "Bin hadis sahipleri" manasına gelen bir tabirdir. Rivayet ettiği hadislerin sayısı binden fazla olan sahabiler için kullanılır.

ASHÂBU'L-ELFEYN: "İki bin hadis sahipleri" manasına gelen bir tabir olup rivayet ettiği hadislerin sayısı iki bini aşan sahabiler için kullanılır.

ASHÂBU'L-HADÎS: Aynı manada Ehlü'l-hadis ve ehlü'l-eser tabirleri de kullanılır. Kendisini hadis ilmine adanmış alimlerle, hadis rivayetiyle meşgul olan ravilere denir.

ASHÂBU'L-Mİ'E: "Yüz hadis sahipleri" demek olup sahabilerin rivayet ettikleri hadis sayısına göre taksim sonucu yüz ile iki yüz arasında hadis rivayet eden sahabiler için kullanılan özel tabirdir.

ASHÂBU'L-Mİ'ETEYN: "İki yüz hadis sahipleri" manasına gelir. Rivayet ettikleri hadislerin sayısı iki yüz ile üç yüz arasında olan sahabiler için kullanılan tabirdir.

ASHÂBU'L-Mİ'ÎN: "Yüzlerce hadis sahibi" anlamına gelen bir tabir olup rivayet ettiği hadislerin sayısı binden az, üç yüzden fazla olan sahabiler için kullanılır.

ASHÂBU'L-ÜLÛF: “Binler sahibi” demek olup rivayet ettiği hadis sayısı binlerle ifade edilen sahabiler için kullanılan bir tabirdir.

ASHÂBU'S-SÜNENİ'L-ERBA'A: Hadis edebiyatında sünen isimli daha çok ahkam hadislerinden oluşan kitap müelliflerine ashâbu's-sünen tabir edilmiştir. Bunlar arasında el-kutubu's-sitteyi oluşturan altı hadis kitabının eş-şahîhân dışında kalan dört sünen sahibine eshâbu's-süneni'l-erbi'a denilmiştir ki bunlar Ebû Dâvûd, Tirmizî, Neş'e'î ve İbn Mâce'dir.

ASL: Ravi veya şeyhin başka şeyhlerden rivayet ettiği hadislerin yazılı olduğu kitabına denir.

ASLEYN: Buhârî ile Müslim'in el-Câmi'u's-Sahîh isimli Kur'ân-ı Kerim'den sonra en sahih kitaplar olarak kabul edilmiş olan meşhur eserlerine denir.

ASLU'S-SENED: “Senedin asli” manasına gelir ve senedin sahabi isminin bulunduğu baş tarafına denir. Aynı manada “evvel”, “menşe'”, “âhır”, “intihâ”, “muntehâ-yi sened” tabirleri de kullanılır.

AŞERE-İ MÜBEŞŞERE: Sağlıklarında Cennetle müjdelenen on sahabiye denir. Bunlar (Ahmed b. Hanbel'in naklettiği bir hadise göre) Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osmân'dan ibaret olan dört halife ile Talha b. Ubeydullah, ez-Zubeyr b. Avvâm, Abdurrahmân b. Avf, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Saîd b. Zeyd Ebû Ubeyd İbnu'l-Cerrâh'tır.

ATFE: Hadisleri yazarken yanlışlıkla yazılmayıp sonradan sayfa kenarına veya satır arasına ilave edilen kelime veya kelimeleri işaretlemek üzere uzatılan çizgiye denir.

ATIF TEDLÎSİ: Bir ravinin muasırı olup görüşmediği veya görüştüğü halde hadis almadığı bir şeyhten işitmişçesine rivayette bulunmasına tedlîs denir. Ravinin isnadında gerçekte hadis işitmediği şeyhin ismini işittiğinin ismi üzerine atfetmesiyle yaptığı tedlîse, atif tedlîsi denir.

AVÂLÎ: Âlî istilahinin çoğul şeklidir. Buna göre avâlî, isnadında uluvvu mutlak vaki olmuş, bir başka deyişle Hz. Peygamber (s.a.ş.)'den âlî isnâdla rivayet edilmiş hadislerle denir.

AZBAT: Adalet vafına haiz iki raviden birinin diğerinden zabt yönünden üstün olduğunu ifade etmekte tabir olarak kullanılır.

AZBATU'N-NÂS: “İnsanların en sağlamı” manasına olup ta'dil lafızlarındandır ve ta'dilin birinci mertebesinde yer alır.

AZÎZ: Garîb iken bir başka tarikten rivayet edilmek suretiyle kuvvet kazanan ve garîb olmaktan kurtulan hadistir.

AZÎZ-İ MESHÛR: Önceleri iki raviden rivayet edilmişken sonradan tariklerinin çoğalmasıyla meshûr haline gelmiş olan hadistir.

BÂB: Hadis kitaplarında aynı konudaki hadislerin bir arada bulunduğu kitap başlıklı ana bölümler içinde yer alan tâlî bölümlere denir.

BÂTİL: Hadis usulünde bâtil, mevzû' manasına kullanılmıştır. Söz gelimi bir hadis nakledildikten sonra “bâtilun” veya “hâzâ haberun (hadîsun) bâtilun” denilmişse bu ifade o rivayetin uydurma ve batıl olduğuna delalet eder.

BEDEL-İ ÂLÎ: Uluvv özelliğine sahip bedel veya öteki adıyla ibdâle denir.

BEDEL-İ NÂZİL: Bedel-î âlînin zıddı olarak nüzûl özelliğine sahip bedele öteki adıyla ibdâle denir.

BELÂĞ: Genelde “beleganâ” eda sigasıyla ve isnadsız olarak rivayet edilen habere denir. Bununla birlikte herhangi bir hadis kitabında şeyhten nereye kadar ısıtılmış olduğunu gösteren bazı kayıtlar bulunur. Bunalara da belâğ kaydı tabir edilmiştir.

BELAGAHÛ: “Bana ulaştı” demektir. Ravinin hadis imamlarından biri olan şeyhine sahih olarak ulaştırmış hadisleri isnad zikretmeden rivayet ederken kullandığı lafızlardandır.

BELAGANÂ: “Bize ulaştı” demek olan bu tabir, beleganî gibi hadis imamlarının kendilerine sahih olarak ulaşan hadisleri isnadını zikretmeden rivayet ederlerken kullandıkları lafızlardandır.

BELAGANÂ ANÎ'N-NEBÎ: “Hz. Peygamber’den bize ulaştığına göre” anlamında bir tabir olup temrîz sigalarındandır.

BELAGANÎ: “Bana ulaştı” demektir. Hadis imamlarının kendilerine ulaştırmış bulunan hadis veya daha umumi olarak haberleri, isnadını zikretmeksizin rivayetlerinde kullandıkları eda lafızlarındandır.

BELÂĞÂT: Sözlükte “belâğ” kelimesinin çoğuludur. Büyük muhaddişlerin isnad söylemeksizin beleganâ, beleganî gibi lafızlarla rivayet ettikleri hadislerle denir.

BEYÂN: Hadis ilminde beyan, sünnetin, dolayısıyla hadislerin Ku’ân-İ Kerim’î ; yine dolayısıyla İslam Dini’ni açıklama bahsinde söz konusu olur. **BİD’AT:** İslamiyet’in kemale ermesinden sonra ortaya atılıp dine nisbet ve izafe edilen şeylere denir.

BİD’ATU’R-RÂVÎ: Ravinin bid’at ehlinden olması manasınadır ve ravinin çerhinde söz konusu olan on tenkid noktasından biridir.

BİLÂD TEDLÎSİ: Tedlîs çeşitlerinden biridir. Şöyle yapılır: Ravi isnadını söylerken falan yerde diye bir kayıt ekler. Aslında söylediği yer, söylediği isimle meşhur olan yer değildir.

BUHÂRÎ: Hicri üçüncü asrın şöhreti İslam aleminin her tarafına yayılmış alımı Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî’nin tamamen sahih hadislerden meydana geldiği kabul edilen meşhur hadis kitabıdır.

BULDÂNÎYYE: Bazı muhaddişlerin, belli bir beldeye mensup hadisçilerin rivayet ettikleri hadisleri bir araya getirerek tasnif ettikleri çoğu cüz şeklindeki müstakil kitaplara bazı muhaddişlerce verilen isimdir.

CÂDDE: Bazı hadis usulü alimlerin bir ravinin hadisi rivayet ettiği tarîk manasına kullanılmıştır.

CÂ’E AN’ FULÂN MEVKÛFEN: “Falancadan mevkûf olarak geldi” manasına bir tabirdir. İsnadı sahabiye kadar ulaşan mevkûf haberlerin naklinde kullanılan tabirlerdendir.

CÂ’E ANÎ'N-NEBÎ: “Hz. Peygamberden şöyle gelmiştir” demektir. Temrîz sigalarındandır.

CÂMÎ: Kelime olarak “toplayan, bir araya getiren” anlamında ism-î fâildir. Çoğulu “çevâmî”dir. Hz. Peygamber’in çeşitli konulardaki hadislerini bir araya getiren kitaplara denir.

EL-CÂMI'U'S-SAHÎH: Sekiz ana konudaki hadislerin tümünü ihtiva eden câmi' turu hadis kitaplarının sahih özelliği taşıyanına verilen isimdir.

Özellikle Buhârî ve Müslim'in sahihleri için kullanılmıştır.

CÂMI'U'T-TİRMİZÎ: Horasan illerinden Tirmizli büyük hadis alimi Muhammed b. İsâ et-Tirmizî'nin sünen nevinden hadis kitabıdır. El-Câmi'u's-Şahîh adını taşıdığı halde daha çok Sünen Tirmizî adıyla meşhur olmuştur.

CÂRIH: Bir raviyi, şahsında veya rivayetinde bulunan kadih (herhangi bir kusurun hadisin sıhhatini yok edici özelliği) bir illetten dolayı çerheden alime denir.

CEHÂLET: Ravilerin tenkidinde göz önünde bulundurulan on esastan biridir. Hadis usulü kaynaklarında cehâletu'r-râvî şeklinde de geçen cehalet, ravinin bilinmemesidir. Ravinin bilinmemesi iki türlü olur. Birincisi kimliğinin bilinmemesidir ki cehâlet-İ aynıye veya cehâletu'l-ayn denir. İkincisi ise ravi hakkında verilen çerh ve ta'dil hükmünün bilinmemesidir ki cehâletu'l-vasf da denir.

CEHÂLET'T-TA'YÎN: Kimliği kestirilemeyen ravinin cehâleti manasına tamlamadır. Hadis usulü ilminde bazı isnadlarda görülen "ev" edatının ifade ettiği tereddütle ilgilidir.

CEM: İlk bakışta aralarında çelişki varmış gibi görülen hadislerin te'vîl yoluyla birleştirilmesine denir.

CEMÂ'AT: Bazı alimlerce el-Kutubu's-Sitte sahiplerine veya bunlarla birlikte Ahmed b. Hanbel'e işaret etmek üzere kullanılmış bir tabirdir.

ÇERH: Mutkin ve hafız olan bir alimin bir ravinin rivayetini, kendisinde veya rivayetinde bulunan kadih illet sebebiyle reddetmesine denir.

ÇERH LAFIZLARI: Hadis ravilerinin gerek kendilerinde, gerekse rivayetlerinde bulunan kadih bir illet sebebi ile çerhedilmelerinde bazı lafızlar kullanılır ki bu lafızlara çerh lafızları denir.

ÇERH MERTEBELERİ: Çerh ve ta'dil alimleri hadis ravilerini hafifinden ağırına kadar değişik kademelerde bulunan lafızlardan biriyle çerhetmişlerdir. Söz konusu kademelerin herbirine mertebe denmiştir.

ÇERH SEBEPLERİ: Ravilerin çerhine sebep olan hallerdir.

ÇERH VE TA'DÎL: Çerh, hafız ve mutkin bir hadis alımının, ravide veya rivayetinde bulunan kadih bir illet sebebiyle rivayetini reddetmesi ; ta'dîl ise aynı mertebede bulunan alimin bir ravinin adalet vasfına sahip olduğunu bildirmesidir.

ÇERH VE TA'DÎL İLMİ: Hadis ravilerinin çerh ve ta'dilinden ve gerek çerhte ve gerekse ta'dilde kullanılan lafızlardan bahseden ilimdir.

ÇERH VE TA'DÎL KÂİDELERİ: Çerh ve ta'dilin geçerli olabilmesi için bazı kaidelere uygun olması şarttır. Ravinin çerhinin yahut adeletine hükmedilmesinin belli esaslar dahilinde yapılmasını sağlamak üzere konulmuş kaidelere, çerh ve ta'dîl adı verilir.

ÇERH VE TA'DÎL LAFIZLARI: Hadis alimleri, ravilerin mevsûkiyyet derecesini belirtmek üzere onların çerhedilmiş veya adeletli olduklarına

de lalet eden bazı tabirler kullanmışlardır ki bu tabirlere çerh ve ta'dîl lafızları adı verilir.

ÇERH-İ GAYRİ MÜFESSER: "Açıklanmamış çerh" demek olup bir raviyi sebebini söylemeden çerhetmeye denilmiştir.

ÇERH-İ MÜBHEM: Mübhem bırakılan çerhe denilir.

ÇERH-İ MÜFESSER: Bir çerh ve ta'dîl alımının bir raviyi sebebini de söyleyerek çerhetmesine denir.

ÇEVÂMİ'ÜL-KELİM: "Özlü sözler" manasına gelen bir tabir olup hadislerdeki icazi ifade etmekte kullanılır.

CEVDET: Hadisin arzu edilen kabul nitelikleri taşımasına denir.

CEVVEDEHÛ FULÂN: "Fulan ravi senedi güzelleştirdi" manasına gelen bir deyim olup muhaddişlerin, ravinin isnadında yaptığı tesviye tedlisini belirtmekte kullanılmıştır.

CEYYİD: Genellikle sahih karşılığıdır. Bazen onun yerine kullanılmıştır. Bazı hadis alımı ceyyidi sahihle aynı manada görmemiştir.

CEYYİDU'L-HADÎS: "Hadisi hoş ve iyi" manasına bir tamlama olup ta'dîl lafızlarındandır.

CEZM LAFIZLARI: Hadisi cezm sigasıyla rivayet etmekte kullanılan ve kesinlik ifade eden lafızlara denir.

CEZM SÎGASI: Hadisi Hz. Peygamber (s.a.ş)'den rivayet edildiğini ifade edecek tarzda sevk etmekte kullanılan lafızlara denir. Bunlara elfâzu'l-cezm (cezm lafızları) da denir.

CÜZ: Cüz veya öteki tabiriyle hadis cüzü (çoğulu eczâ-yi hadîsiyye) daha ziyade belli bir kişiden gelen hadisleri toplamak maksadıyla tertib edilen çoğu küçük çapta hadis kitaplarına denir.

DA'AFÛHU: "Onu zayıf buldular" demek olan bu tabir çerh lafızlarındandır ve el-İrâkî'nin üçüncü mertebe lafızları arasına eklediklerinden biridir.

DABBE: Yanlış olarak rivayet edilen kelime ya da kelimeler üzerine başı badem şeklinde "sâd" harfine benzeyen bir işaret konulur. Dabbe denilen bu işaret altındaki kelime veya kelimelerin rivayet itibarıyla şahîh olmakla birlikte lafız ya da mana yönünden bozuk olduklarını gösterir.

DÂBÎT: Zabti tam anlamında kullanılır ve zabt vasfını taşıyan ravilere denir.

DABT: İşittiği hadisleri aradan uzun zaman geçtikten sonra bile işittiği şekilde ezberinde tutup ne eksik ne de fazla olarak başkalarına rivayet edebilme yeteneğine denir.

DABTU'L-KÎTÂB: Hadis metinlerinden meydana gelen herhangi bir kitabın, içindeki hadislerin şeyhten işittikten sonra yanlışsız olarak yazılması, aslı ile mukabele edilmesi ve tashihinin yapılması manasındadır.

DÂÎ: Bid'at sayılan mezheplerden birine mensup olan ve mezhebinin inatla müdafaa ve propagandasını yapan ravilere denmiştir.

DA'ÎF: Şahîh ile hasen dışında kalan hadislere denir.

DA'ÎFU'L-HADÎS: "Hadisi zayıf" manasına gelen bu tabir çerh lafızlarındandır ve çerhin üçüncü mertebesinde yer alır.

DA'ÎFU'L-METN: Metn, bir hadisin bölümlerinden ikincisidir ve isnadın son bulunduğu yerden başlayan kısımdır. (Bu tabir de bu kısmın zayıflığını ifade eder.)

DA'ÎFÛN: Sözlük bakımından zayıf manasına sıfat olan bu kelime çerh lafızlarındandır. Üçüncü mertebede el-İrâkî'nin ekledikleri arasında yer alır.

DA'ÎFUN Bİ HÂZE'-L-İSNÂD: "Bu isnadla zayıftır" manasına bir tabirdir. Hadisin başka bir sahih isnadı bulunabilir ve isnadının zayıf olması metninin de zayıf olmasını gerektirmez.

DA'ÎFUN CİDDEN: "Çok zayıf" manasına ravilerin çerhinde kullanılan lafızlardan biridir. Dördüncü mertebede yer alır.

DA'ÎFUN VÂHİN: Hadisleri zayıf olan ravilerin çerhinde kullanılan lafızlardandır ve üçüncü mertebededir.

DÂİRE: Hadisleri birbirinden ayırdetmek için birinin bittiği, diğerinin başladığı yere konulan yuvarlağa denir.

DARB: Hakk veya sakk ve mahv denilen ve hadislerin yazılısı sırasında yanlış veya fazladan yazılan kelime yahut ibareleri iptal etme usullerindendir.

DÂRİMÎ: Hicri üçüncü asır alimlerinden Abdullah b. Abdirrahmân ed-Dârimî'nin daha çok ahkam hadislerini ihtiva eden hadis kitabıdır.

DARÎR: Anadan doğma görme duygusundan yoksun kişiye denir.

DÂRÜ'L-HADÎS: "Hadis yurdu" demek olan bu tabir özellikle hadis ve hadis ilimleri öğrenimi için açılan medreselerin adıdır.

DAYYİKU'L-MAHREÇ: Dar bir çevrede rivayet edilen hadise bazı hadis alimlerince verilen isimdir.

DERECÂTÜ'S-ŞAHÎH: Şahîh lı-aynîhî (veya lı-zâtiîhî) hadislerin dereceleri manasına bir tabirdir. Şahîh olduğu belirlenmiş hadislerin derecelerini belirtmekte kullanılır.

DE-SE-NÂ: Muhaddişlerin (özellikle el-Hâkim ve el-Beyhakî) hadisleri yazarlarken kullandıkları rumuzlardan biridir ve "haddesenâ"nin kısaltılmış şeklidir.

DE-SE-NÎ: Bazı muhaddişlerin "haddesenî" eda lafzinin kısaltılmış şeklinde kullandığı remdidir.

DECCÂLUN: Yalancı, bâtili hak suretinde gösteren manasındadır ve çerhin en ağırına delalet eden altıncı mertebesinde yer alan lafızdır.

DELÂİLU'N-NUBUVVE: "Peygamberliğin delilleri" demektir. Câmi' turu hadis kitaplarını oluşturan

ana konulardan biri olan semâil içinde mutâlaa edilen ilim dallarındandır. **DİRÂYETU'L-HADÎS İLMÎ:** Rivayet şartlarından, çeşitlerinden ve muhtelif rivayet şekilleri hakkında verilmiş olan hükümlerden bahseder.

DU'AFÂ: Çeşitli yönlerden çerh ve ta'dil alimlerinin tenkidine maruz kalmış ve bunun sonucu olarak zayıf sayılmış hadis ravilerine denir.

DU'İFE: "Zayıf bulundu, hakkında zayıf diyenler oldu" manasına gelen bir tabir olup çerhin birinci mertebesine delalet edenlerden daha ehven olmak üzere kullanılan çerh lafızlarındandır.

EBÂHA LÎ: Bazı hadisçiler tarafından münâvele yoluyla alınmış bir hadisin başkasına rivayetinde eda lafzi olarak kullanılan tabirlerdendir.

EBÛ DÂVÛD: Ashâb-ı sünen'den Ebû Dâvûd künyesi ile tanınmış Süleymân İbnu'l-Eş'asi's-Sicistânî. Kitabı, Sünen Ebî Dâvûd.

ECÂZE LÎ: Bazı hadisçiler tarafından icazet yoluyla alınmış hadisleri rivayet ederken kullanılan eda lafızlarındandır. Aynı yerde ve manada ecâzenî lafzi da kullanılır.

ECEZTU LEKE (LEKÛM) CEMÎ'A MEŞMÛ'ÂTÎ: "leke" yerine cemi muhatab zamiriyle "lekûm" ile kullanıldığı gibi "meşmû'âtî" yerine "merviyyâtî" lafzıyla da kullanılır. "Sana (veya size) bütün işittiğim (veya rivayet ettiğim) hadisler(in rivayeti) için icazet verdim" demektir. İcâzetin ikinci çeşidi olan muayyen şahsın muayyen şahsa gayri muayyen merviyyâtının rivayetinin izin verilmesinde kullanılan bir nevi eda lafzidir.

ECEZTU LEKE (LÎ FULÂN) MÂ ŞAHHA VE MÂ YESİHHÛ MÎN MEŞMÛ'ÂTÎ: "Sana göre sahih olan ve sahih olacak bütün işittiğim hadisleri rivayet etmene izin verdim" manasına, icazet çeşitlerinden biri olan şeyhin henüz elde etmediği fakat ileride edeceği hadislerin rivayet iznini önceden vermesinde eda lafzi olarak kullanılır.

ECEZTU LÎ-MEN EDREKE ZEMÂNÎ: "Zamanıma yetişenlere icazet verdim" demek olup icazet yoluyla rivayette kullanılan eda tabirlerindendir.

ECEZTU LÎ-MEN YÛLEDU LÎ-FULÂN: "Fulanın doğacak çocuğuna icazet verdim" manasına henüz hayatta olmayan (ma'dum) için verilen icazette kullanılan eda lafzidir.

ECEZTUKE İN AHBEBTE: "istersen sana icazet veriyorum" demektir. Şeyhin rivayet isteğini tâlibe bırakmak şartıyla verdiği icazette eda lafzi olarak kullanılır. Aynı manada "eceztuke in erede" ; "eceztuke in si'te" lafızlarını kullananlar da olmuştur.

ECEZTUKE KÎTÂBE'S-SÛNEN: Birçok sünen kitabını rivayet etmiş bulunan bir şeyhin talibe " sana sünen kitabını rivayete icazet verdim" demesi, muayyen şahsın muayyen şahsa müchul bir hadis kitabını rivayet etmesi için izin vermesini ifade eder. İcâzetin dördüncü şeklinde kullanılan eda lafızlarındandır.

ECEZTUKE MÛCÂZÂTÎ: "İcazet yoluyla aldığım hadisleri rivayet etmen için sana icazet verdim manasına gelen bir tabirdir. Şeyhin icazet yoluyla rivayet etmiş olduğu hadisleri rivayet etmesi için talibe izin vermesini ifade eden eda lafızlarındandır. Aynı manada "eceztuke (cemî'a) mâ üçîze lî rivâyetehû (rivayeti için bana icazet verilmiş olan bütün hadisleri rivayet etmene icazet verdim)" lafzi da kullanılır.

EDÂ: Genellikle rivayet karşılığı kullanılır. Şeyhin hadis alma yollarından birisi ile elde ettiği hadisleri talebelerine rivayet etmesine denir.

EDÂ LAFIZLARI: Hadis rivayet metotlarından birisiyle rivayeti belirtmek üzere isnatta kullanılan lafızlardır. Bazı hadis alimleri eda lafızları tabirini "eda sîgaları" deyimiyle ifade etmişlerdir.

EDEB: Câmî' denilen ve sekiz ana konudaki hadisleri ihtiva eden kitaplarda yeme-içme, konuşma, yürüme ve benzeri ahlaki konulardaki hadisleri bir araya getiren bölüm başlığının adıdır.

EF'ÂLU'R-RASÛL: Hz. Peygamber (s.a.ş)'in gerek insan, gerekse peygamber olarak işlediği işler manasına gelir.

EFRÂD: el-ehâdîşu'l-efrâd (ferd hadisler) sıfat tamlaması yerine kullanılan bir deyimdir. Gerek mutlak veya nisbî olarak ravisinin rivayette tek kalması, gerekse sadece bir şehirde olanların rivayet etmeleri sebebiyle ferd sayılan hadisleri ifade etmekte kullanılır.

EFRÂDU'L-BULDAN: Yanlızca bir beldede yaşayan ravi veya ravilerin rivayet ettikleri ferd hadislerle verilen isimdir.

EHLÜ'L-BİD'A: Bid'ate kapılmış kimseler manasına gelir. Ehlü'l-bid'a denilince Sahabe devrinin sonlarına doğru iyiden iyiye görülmeye başlayan siyasi ve itikâdî fırkaların taraftarları anlaşılır.

EHLÜ'L-HEVÂ: Hadis ilminde ehlü'l-bid'a ile aynı manada kullanılmış ve özellikle kelamcılar kasdedilmiştir.

E'İMME HAMSE: "Beş imam" demek olup el-Kutubu's-Sitte sahiplerinden Buhârî ve Müslim ile Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Neşe'î olmak üzere beşine denir.

E'İMME SİTTE: "Altı imam" demek olup el-Kutubu's-Sitte sahiplerini ifade eden bir tabirdir.

EKÂBİR VE ESÂGİR: Hadis usulünde rivayetu'l-ekâbir anı'î'esâgir (büyüklerin küçüklerden rivayeti) şeklinde geçer.

EKSERU'S-SAHÂBETİ FETVEN: "Sahabenin çok fetva verenleri" karşılığı bir tabirdir.

EKSERU'S-SAHÂBETİ HADÎSEN: Kesin bir ölçü olmamakla birlikte binin üzerinde rivayeti olan sahabilere "müksirûn" veya "ekseru's-şahâbeti hadîsen" denilmiştir.

EKZEBU'N-NÂS: "İnsanların en yalancısı" manasına gelen bir tabir olup çerh lafızlarındandır.

ELFÂZU'T-TA'DÎL: Ravilerin ta'dilinde yani adaletli olduklarına hükmetmekte kullanılan lafızlardır.

ELFİYYE: Hadis usulü konularını bin beyitle anlatan manzum eserlere denir.

ELKÂB: "Lakab"ın çoğuludur. Öteki adıyla el-elkâbu'l-muhaddisîn hadis ilminde rical ilmiyle ilgili bir konudur. Ravilerin lakaplarının bilinmesi onların tanınmasına büyük ölçüde yardımcı olur.

EMÂLÎ: Hadis yazmak için yapılan toplantılarda talebelerin yazdığı hadislerden meydana gelen kitaplara denir.

EMÂNET: Ravinin sıkı yani güvenilir biri olduğunu ifade eden tabir olarak kullanılmıştır.

EMERE: "Emretmek, buyurmak" anlamını veren kok fiildir. Hadis rivayetinde kullanılan cezm sîgalarından biridir.

EMÎRÜ'L-MU'MİNÎN: Hadiste hadis ilimlerinin tümünde en yüksek dereceye yükselmiş olan alimler için kullanılır.

EMSÂLU'L-HADÎS: Hadiste mesel kullanma, hadis meselleri demektir.
ENÂ: Hadis rivayetinde sık sık kullanılan eda lafızlarından “ahberanâ”nin kısaltılmış şeklidir.

ENBE'ENÂ: “Bize haber verdi” manasına hadis rivayet metotlarından bir kısmıyla rivayette kullanılan eda lafızlarındandır. Tekil zamiriyle enbe'enî şeklinde de kullanılır.

ENBE'ENÂ FULÂN Bİ KIRÂ'ATI ALEYH: Arz yoluyla hadis rivayet eden hadisçilerin isnadlarında kıraat tasrih edilmek sureti ile kullandıkları eda sîgalarındandır.

ENBEENÂ İÇÂZETEN: Daha çok muahhar hadisçilerin icazet yoluyla almış oldukları hadisleri eda ederken kullandıkları eda lafzidir.

ENBE'ENÂ MÜZÂKERETEN: “Bize müzakere yoluyla rivayet etti” demektir. Müzakere sırasında öğrenilen hadislerin rivayetini caiz görenlerin eda sırasında kullanılmasını öngördükleri lafızdır.

ENKERU MÂ RAVÂHU FULÂNUN KEZÂ: “Falancanın en münker rivayet ettiği hadis şudur” manasına hadisçiler bazen zayıf olmayan bir hadis hakkında bu tabiri kullanırlar.

ENNE: Masdariyyet bildirir. Hadis ilminde mü'en'en ve mü'ennen hadislerin isnadında kullanılır.

ENSÂB: Neseb kelimesinin çoğuludur. Hadis usulünde evtânu'r-ruvât ve buldânuhum konusu ile ilgilidir ve ravilerin kimliklerinin tayininde başvuru ilmin adıdır.

ENSEDENÂ: “Bize şiir okudu” manasına da gelen bu tabir, hadis rivayet usulleri dahilinde şiir rivayet ederken eda sîgası olarak kullanılan lafızlardandır. Talib rivayet ettiği bir manzumeyi şeyhe kendisi okumak suretiyle (arz) rivayet etmişse ensedenâ fulânun bi-kırâ'atî aleyhi ; başkasının okumasıyla arz metoduyla almışsa isnadında ensedenâ fulânun kırâaten aleyhi eda lafızlarını kullanır.

EL-ERBA'A: Dört karşılığı olan bu sayı sıfatı hadis ilminde ashab-ı sünen de denen Ebû Dâvûd, Tirmizî, Neş'eî ve İbn Mâce'yi ifade eden bir tabir olarak kullanılmıştır.

ERBA'ÛN: Türkçe'de “kırk hadis” özel tabiriyle bilinen ve kırk hadisten meydana gelen hadis derlemelerine denir.

ERÇÛ EN LÂ BE'SE BİHÎ: “Umarım zararsızdır” manasına hem çerhte hem de ta'dilde kullanılan lafızlardandır.

ERSELEHÛ FULÂN: “Bu hadisi falanca irşal etti” veya “mürsel olarak nakletti” manasınadır. Muhaddişlerin çok kere mürsel ile munkatının arasını ayırmadan isnaddan ravi düştüğünü belirtmek üzere kullandıkları lafızdır.

ESAHH: “Daha sahih” demektir. Bir hadis veya rivayeti diğeri ile mukayese sonunda herhangi bir sebepten dolayı birinin diğeryinden sıhhat bakımından üstün ve kabule sayan bulunması halinde daha üstün olanı belirtmekte kullanılan tabirdir.

ESAHHÜ SEY'İN Fİ'L-BÂB: Konusunda en sahih hadis manasına gelen bu tabir esahhü mâ câ'e fi'l-bâb tabiriyle aynı manada ve aynı yerde kullanılır.

ESAHHÜ'L-AHÂDÎS: "Hadislerin en sahihi"manasına sahihlik şartlarını en üst seviyede taşıyan hadisler için kullanılır.

ESAHHÜ'L-EŞÂNÎD: "İsnadların en sahihi" demektir. Yerine göre aynı manada eşbetu'l-eşânîd (isnadların en sağlamı), ercahu'l-eşânîd (isnadların en çok tercih edilecek olanı) ve (Ahmed b. Hambel tarafından) ecvedu'l-eşânîd tabirleri de kullanılır.

ESAHHÜ'L-KUTUB: "Kitapların en sahihi" manasına hadis kitapları içerisinde ihtiva ettiği hadisler itibariyle en sahih kabul edileni ifade etmekte kullanılmıştır.

EŞÂNÎD: "İsnad" kelimesinin çoğuludur. İsnad, bir hadis veya haberi söyleyenine nisbet etmeye denir.

ESBÂBU VURÛDU'L-HADÎS: Esbâbu'l-hadîs de denir. Hadislerin söyleniş, bir fiil bildiriyorsa işleniş sebeplerini konu olarak alan ilim dalının adıdır.

ESBÂBU'L-VAZ': Hadis uyduranları bu işi yapmaya sevk eden sebeplere denir.

ESBÂT: "Sebt" kelimesinin çoğuludur. Sebt, bilhassa güvenilir ravileri ifade etmekte umumi bir tabir olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte ta'dil lafızlarındandır.

EŞBETU'N-NÂS: "İnsanların en sağlamı ve güvenilir olanı" manasına gelir ve hadis ravilerinin ta'dilinde kullanılan lafızlardandır.

ESER: Haberle aynı manaya gelen bir terimdir. Bazı hadis alimlerine göre haber hadisle se manalı olduğuna göre eser hadistir, bazı fakihlere göre ise sahabeden gelen mevkûf rivayetlerdir.

ESERÎ: Genel olarak, hadis ve haber terimleriyle eş manalı olarak kullanılan eser teriminin Horasan fakihleri istilahında kazandığı manaya göre muhaddis karşıılığıdır.

ESMÂ VE KUNÂ: Hadis ravilerinin ve muhaddişlerin isim ve künyeleri manasıdır. İsim veya künyesiyle tanınan ravileri konu olarak alan ilim dalıdır.

ESMÂ-MÜFREDE: Tek isimler manasına müfredat bahsinin isimler kısmını ifade eden değişik bir tabirdir.

ESNÂ'U'S-SENED: Hadisin ravi ile sened arasındaki rivayet zincirinin orta kısımlarını ifade eder.

ESEDDU'N'NÂSÎ KIZBEN: "İnsanların en yalancısı" demek olup çerh lafızlarındandır.

ETBÂ'U'T-TÂBÎ'ÎN: Kısaca el-etbâ da denir. Tâbi'ilerden sonra gelenler, tâbi'îne tabi olanlar, tâbi'îni takip edenler demektir. Tâbi'îlerle görüşüp onlardan hadis rivayet edenler olarak tanımlanır.

ETKAN: Adelet ve zabt yönünden en üst derecede olan ravilerin ta'dilinde kullanılır.

ETRÂF: Ale'l-etrâf denilen metotla tasnif edilen hadis kitaplarına denir.

EV KEMÂ KÂLE: Bir hadisi manasıyla rivayet eden ravinin yanılma ihtimalini göz önünde tutarak rivayetten sonra söylenmesi iyi görülen tabirlerdendir.

EVÂİL: Hadis metinlerinde bildirilen olayların tarihlerini tespitine yardımcı olmak üzere ilk defa yapılan işleri ifade eden bir tabirdir.

EVHA'L-EŞÂNÎD: Ed'afu'l-eşânîd terimiyle aynı manaya gelir ve isnadların en zayıf görülenini ifade eder.

EVHÂM: "Vehm" kelimesinin çoğuludur. Vehm, ravinin çerhine sebep teşkil eden hususlardan biridir ve ravinin rivayetinde yanılmasından ibarettir.

EVLÂDU'S-ŞAHÂBE: Sahabenin çocukları demek olan bu tabiri el-Hâkim usul kitabının ön yedinci bahsi olarak almıştır.

EVSAKÜ'N-NÂS: "İnsanların en sağlamı" anlamında ta'dîl lafızlarındandır. Hakkında evsakü'n-nâs denilerek adaletli, öldüğüne ravi arık en güvenilir, hadisleri en çok kabule layık ravi demektir. Aynı manada a'delu'n-nâs ta'dil lafzi da kullanılır.

EVTÂNU'R-RUVÂT VE BULDÂNUHUM: Ravilerin vatanları ve yurtları yani yerleştikleri yerler manasıdır. Hadis usulünün ravilerle ilgili konularından biridir. Yerleştikleri yerlerin bilinmesi ravilerin bilinmesine geniş ölçüde yardımcı olduğu gibi ilim tasnif metodu olarak da büyük önem taşır.

EVVELU'S-SENED: Senedin, sahabenin bulunduğu baş tarafına denir.

FÂSİHU'L-GALAT: "Hatası çok" anlamında bir deyim olup çerh lafızlarındandır.

FÂSIK: Küfre düşmemek şartıyla söz ve fiillerinde dinin emirlerine aykırı hareket eden, bir başka deyişle fiska kapılan raviye denir.

FASİKÜ'L-TE'VÎL: Fiska kapılan ravilerden bir kısmı, genelde İslam'ın genel prensiplerine uymakla birlikte Kur'ân-ı Kerim veya sünnetin bir hükmünü te'vil ederek yorumladığı için fasık sayılanlara denir.

FE'ALE FULÂN: "Falanca şunu yaptı" demek olup cezm sîgalarındandır.

FER': Hadis rivayet etmek üzere muhaddise başvuran tâlibin, şeyhin hadislerinin yazılı olduğu kitabın asıl nüshasından istinsah yani kopya ettiği kitaba denir.

FERD: Garîb müterâdifıdır ve isnadın herhangi bir yerinde ravisi tek kalmış olan hadis çeşidine denir.

FERD-I MÜHÂLİF: Bir ravinin kendisinden daha üstün ravilerin rivayetlerine aykırı olarak tek başına rivayet ettiği hadistir.

FERD-I MUTLAK: İsnadın herhangi bir yerinde ravisi tek olan ferd hadisin kısımlarından biridir. Teferrud denilen rivayette tek kalma senedin başında olan hadistir.

FERD-I NİSBÎ: Ferd hadisin ikinci kısmıdır ve ravilerin birine nisbetle ferd olan hadis çeşididir.

FEVÂ'İD: Herhangi bir konu ile ilgili faydalı bilgiler verilirken başlık yerine kullanılır.

FİKHU'L-HADÎS: Hadislerin taşıdığı mananın etraflıca anlaşılması demektir.

FİKHU'R-RÂVÎ: Hadis rivayeti ile meşgul olan kimsenin rivayetinin şartlarını, hakikatini, çeşitlerini, hükümlerini, ravilerin hallerini, rivayet edilen hadislerin sınıflarını gereği gibi bilmesi ve bu bilgiye dayanarak sahih olan hadisleri zayıf olanlarından ve uydurmalarından ayırt edebilmesidir.

FİSK: Ya itikatta ya da amelde olur. İtikatta fisk ya küfürdür yahutta bid'attır.

FİSK Bİ'L-BİD'A: İtikad açısından fiska bid'at de denir. Böyle itikâdî meselelerden doğan fiska fisk bi'l-bid'a denir.

FİSK Bİ'L-MÂSİYE: Ravinin büyük günahlardan birini işlemek veya küçük günah işlemeyi terketmeyip onda ısrar etmesi sebebinden kaynaklanan fisk demektir.

FİSKU'R-RÂVÎ: Ravinin tenkidinde göz önünde bulundurulmuş on tenkid esasından biridir ve ravinin adaleti ile ilgilidir.

FÎ HADÎŞİHÎ DA'FUN: "Hadisi zayıftır" manasına fîhi da'fun lafzıyla çerh lafızlarından en hafifine delalet eden birinci mertebe lafızlarındandır.

FÎ HADÎŞİHÎ ŞEY'UN: "Hadisinde bir şeyler var" demektir ve bazı alimlere göre çerh lafızlarının altıncı mertebedeki lafızlarındandır. Bazı alimler yerine fîhi şey'un lafzini kullanmıştır.

FÎ'S-ŞAHÎH: Sahih hadisler arasında yer alır demek olup kimi muhaddislerce hadisin Buhârî ve Müslim'in Şahîhlerinin ikisinde birden, veya sadece birinde bulunduğunu ifade eden tabir olarak kullanılmıştır.

FÎHÎ CEHÂLE: Cehalet taşıyor anlamını veren bu tabir kimi alimlere göre çerh lafızlarındandır.

FÎHÎ EDNÂ MEKÂL: "hakkında pek hafif bir ta'n vardır" demek olup en ehven mertebede çerh lafızlarındandır.

FÎHÎ HALFÜN: Hakkında ihtilaf vardır manasına en hafif çerh lafızlarındandır.

FÎHÎ LÎNUN: "Onda gevşeklik var" manasına çerhin birinci mertebedeki en hafifine delalet eden lafızlardandır.

FÎHÎ MEKÂLUN: "Hakkında söz var" anlamında çerh lafızlarındandır.

FÎHÎ NAZARUN: "Hakkında görüş var" demek olup çerhin beşinci mertebesinde lafızlardandır.

FİHRİST: Fihris şeklinde de kullanılır. İcazet yoluyla hadis rivayetinde şeyhin muayyen birine muayyen bir kitabın rivayetinde izin vermesinde geçer. Şeyh belirlediği talibe hadislerinin yazılı olduğu fihrist denilen defteri rivayet etmesi için icazet verir.

FÎ'İLÎ SÜNNET: Hz. Peygamber'in fiillerinden ibarettir.

FİTEN: "Fitne" kelimesinin çoğulu olan fiten, câmî' turu hadis kitaplarında Hz. Peygamber devrinden sonra meydana gelmesi muhtemel hadiselerle dair hadisleri bir araya getiren ana bölüm başlığının adıdır. Bazı kaynaklarda "el-fiten ve esrâtu's-sâ'a" ve "el-fiten ve'melâhim" olarak da geçer.

FUHŞU'L-GAFLE: Aşırı gaflet karşılığıdır. Bazı hadis usulü alimlerinde “fartu'l-gafle”yi ifade edecek şekilde kullanılmıştır.

FUHŞU'L-GALAT: Bazı alimlerce “kesretu'l-galat” karşılığı olarak kullanılmıştır.

FUKAHÂ-Yİ SEB'A: Tâbi'înin büyükleri arasında fıkıh bilgisi ile temayüz etmiş yedi zata denir: Sa'îd İbnu'l-Müseyyeb, Kâsim b. Muhammed b. Ebi Bekr's-Siddîk, Ürve İbnu'z-Zubeyr, Hârice b. Zeyd b. Sâbit, Ebû Seleme b. Abdurrahmân b. Avf, Ubeydullah b. Utbe b. Mes'ûd, Süleymân b. Yesâr.

FULÂN YUS'ELU ANHÜ: “Falan da nasıl diye sorulur mu?” anlamına gelir. Ta'dil lafızlarından biri olup ravilerin adalet ve zabt yönlerinde güvenilir ve yüksek derecelerde olduğunu ifade eder ve birinci mertebede yer alır. Aynı mana ve mertebede “fulânun lâ yus'elu anhü'ta'dil lafzı da kullanılır.

GAFLET: Fartu'l-gafle olarak da geçer. Ravinin zaptıyla ilgili çerh sebeplerinden biridir.

GALAT: Hata karşılığıdır ve hadis rivayetinde hata yapmayı ifade eder.

GALATÂTU'L-MUHADDİSÎN: Hadis ravilerinin rivayetlerinde yaptıkları bazı hataları ve eleştirilerini ifade eden bir tabirdir.

GÂMİZ: Dışarıdan farkedilmeyen ancak ehlinin anlayabileceği hadisin gizli kusuru demektir.

GARÂBET: Ravinin rivayette tek kalması haline denir.

GARÎB: Hangi tabakadan olursa olsun bir ravinin tek başına rivayet ettiği hadis olarak tarif edilmiştir. Çoğulu “garâ'ib” gelir.

GARÎB-İ MESHÛR: İsnadın baş tarafında bir veya birkaç tabakada bir ravinin tek başına rivayet ettiği garîb bir hadis olmakla birlikte sonradan her tabakada birkaç ravi tarafından rivayet edilmekle meshûr grubuna giren hadistir.

GARÎB-İ MUTLAK: Teferrud denilen rivayette tek kalma senedin başında olan hadistir.

GARÎB-İ NİSBÎ: Garîb, senedin, teferrudun meydana geldiği yerine göre “garîb-i mutlak” ve “garîb-i nisbî” kısımlarına ayrılır.

GARÎBEYN: Hadislerin garîb lafızlarını Kur'ân-ı Kerîm'in garîb lafızlarıyla birlikte ele alındığı kitaplara verilen isimdir.

GARÎBU'L-HADÎS: Hadislerin herkes tarafından kolayca anlaşılamayan, ancak Arap dilinde derinleşmiş alimlerin anlayabileceği lafızları manasınadır.

GARÎBU'L-İSNÂD: Metni sahabeden bir grubun rivayeti olarak bilindiği halde bir başka ravinin bir diğer sahabiden tek başına rivayet ettiği hadistir.

GARÎBU'L-METN: Ravinin metnini rivayette tek kaldığı hadistir.

GARÎBUN METNEN VE İSNÂDEN: Senedi tek olduğundan metni de tek olan ve böylece her iki yönden garîb olan hadisi ifade etmekte kullanılan bir tabirdir.

GARÎBUN MİN HÂZÂ'L-VECHÎ: Hadisçilerin isnadında teferrud derek rivayet ettikleri sahih hadisler de garîbu'l-isnâd sayılır. Titmizî'nin

Sünen'inde yer yer garîbun min hâza'l-vech diye nitelediği hadisler böyle bir isnadla rivayet edilerek garîb olanlardır.

GAYR-İ MESHÛR ÂHAD: Meşhur âhâd, isnadı ister bir ister birden fazla olsun, dillerde dolaşan haberlerdir. Azîz ve garîb haberler meshûr olmayan âhâd grubuna girerler.

GAYRU DÂBÎT: Dabt, işittiği hadisleri aradan uzun zaman geçtikten sonra bile işittiği şekilde ezberinde tutup ne eksik ne de fazla olarak başkalarına rivayet edebilme yeteneğine denir. Dâbit, zabti tam anlamında kullanılır ve zabt vasfını taşıyan ravilere denir. Dabti olmadığına hükmedilen kimseye gayru dâbit denir.

GAYRU ME'HÛZ BÎH: Sözlük itibariyle "alınmayan" demek olup bazı hadis alimlerine göre sahih ve hasen gibi makbul hadislerin kısımlarından biridir.

GAYRU ME'MÛN: "Güvenilir değil" anlamına gelen kimi alimlere göre üçüncü mertebeye delalet eden çerh lafizidir.

GAYRU MENSÛB: Umumiyetle baba veya dedesine nisbet ya da herhangi bir beldeye nisbet edilmeksizin sadece ismiyle söylenerek mübhem bırakılmış olan raviye denir.

GAYRU SÂBÎT: Kimi mevzû'ât kitapları ile zayıf ravilere ayrılmış kaynaklarda, hadisin Hz. Peygamber (s.a.s)'in sözü olarak sabit olmadığını ; dolayısıyla mevzu olduğunu dile getiren tabir olarak kullanılmıştır.

GAYRU SİKA: "Gayru sıkatın ve lâ me'mûnîn" lafzinin kısa şekli olup "sıka değil" manasına beşinci mertebeden çerh lafızlarındandır.

GAYRU SİKÂ VE LÂ ME'MÛN: "Ne sıkadır ne de güvenilir" anlamını veren beşinci mertebeden çerh lafızlarındandır.

GAYRUHÛ EVSAK MÎNHU: "Başkası ondan daha sağlam" manasınadır ve hafif çerhe delalet eden altıncı mertebeden çerh lafizidir.

HA: Muhaddisler, hadislerin yazılışında birtakım rumuzlar kullanır. Bunlardan biri olan "hâ" birkaç isnadı olan hadislerin yazılışlarında isnadın birinden diğerine geçerken birinci isnadla ikincisi arasına konur.

HABER: Hadisle eş manalıdır ; hadis demektir ve Peygamber (s.a.v), sahabe ve tâbi'ûndan nakledilen rivayetlere denir. Buna göre gerek isnadı Hz. Peygambe (s.a.s)'e ulaşan merfû', gerek sahabiye kadar varan mevkûf, gerekse tâbi'ûna erişen maktû, bütün rivayetlere haber adı verilir.

Bu tarife göre haber, hadisten daha sumulludur.

HABBERENÂ: Evzâ'î gibi bazı hadisçilerin icazet yoluyla alınmış hadislerin edasında kullandıkları lafızlardandır.

HABER-İ MESHÛR: Tevâtur derecesine varmamakla birlikte ikiden fazla tarîki olan habere denir.

HABER-İ MÜTEVÂTİR: Her tabakada Hz. Peygamber (s.a.s) üzerine yalan söylemeleri aklen mümkün olmayan çok sayıda ravi tarafından görerek veya işiterek rivayet edilen habere (hadise) denilir.

HADARA: Hadis ravilerinin rivayetini sahih sayılabilmesi için bazı muhaddislerce sınır kabul edilen beş yaşını tamamlamadan hadis meclislerine devam etmelerini ifade etmek için kullanılır.

HADDESENÂ: “Bize tahdîs etti” manasına ravinin şeyhinden rivayet ettiği hadisleri talibine rivayet ederken kullandığı eda lafızlarındandır.

HADDESENÂ FULÂN KIRÂ’ATEN: “Haddesenâ” eda lafzının, özellikle arz ve kirâ’a denilen metodla alınan hadislerin rivayetinde kullanılan şeklidir.

HADDESENÂ FULÂN KIRÂ’ETEN ALEYHİ VE ENE ESME’U: Muhaddis eğer başkası okumuş, kendisi dinleyerek rivayette bulunmuşsa o zaman eda lafzi olarak kullanır.

HADDESENÂ İÇÂZETEN: İcazet yoluyla alınmış hadislerin edasında kullanılan lafızlardandır.

HADDESENÂ MUKÂBETEN: “Haddesenâ” eda lafzının mukâtebe (veya kitâbe) yoluyla alınan hadislerin rivayetinde kullanılan şeklidir.

HADDESENÂ MÜZÂKERETEN: “Bize müzakere yoluyla rivayet etti” manasına eda lafızlarından biridir.

HADDESENÂ SÂHİBUN LENÂ: “Bize ashabımızdan biri rivayet etti” manasına ibhâm lafızlarındandır.

HADDESENÎ: “Haddesenâ” lafzının müfred zamiriyle gelen şeklidir ve eda lafızlarındandır.

HADDESENÎ BA’DÜ ESHÂBİNÂ: “Ashabımızdan bazısı bize rivayet etti” manasına, sıkı ravinin sıkı olan şeyhini isnadında ismiyle söylemeyip ibhâm etmesini ifade eden eda lafızlarındandır.

HADDESENÎ GAYRU VÂHİDİN MİN ASHÂBİNÂ: “Ashabımızdan birçok kimse bana tahdis etti” demek olup sıkı ravinin sıkı olan şeyhini isnadında ismiyle söylemeyip ibhâm ederken kullandığı eda lafızlarındandır.

HADDESENÎ MEN LÂ ETTEHİMU: Daha çok imam Sâfiî’nin rivayetlerinde sıkça görülen ibhâm lafızlarındandır.

HADDESENÎ’S-SIKA: “Bana sıkı rivayet etti anlamına” gelir. İbham lafızlarındandır.

HADİS: Hz. Peygamber (s.a.s)’e nisbet edilen söz, fiil ve takrirlere hadis denir. Çoğulu kıyas dışı olarak ahâdîs şeklinde gelir.

HADİS İLMÎ: Hz. Peygamber’in söz , fiil ve hallerini, bunlar hakkında nakledilen rivayetlerle rivayet sonucu tesbit edilen hadislerin zabdedilmesini ve nihayet sahih olanla olmayanını konu alan ilimdir.

HADİS TARİHÎ: Hz. Peygamber (s.a.s)’in hadislerinin rivayetini, rivayetindeki gelişmeleri, tedvin ve tasnif devrelerini tarihi seyir içerisinde ele alan ilim dalına denir.

HADİS USÛLU: Hadisleri, ravilerin adelet ve zabt yönlerinden durumlarını, senetlerin muttasıl veya munkatı olması bakımından Hz. Peygamber (s.a.s)’e nasıl nisbet edildiklerinden bahseden ilimdir. Diğer bir tarife göre, kabul ve ret yönünden ravi ile rivayet edilen hadislerin durumlarının bilinmesidir.

HADİS TEDVİNİ: Hadisleri yazarak bir araya toplamaya denmiştir.
EL-HADİSE: Değişik yerlerde çeşitli maksatlarla kullanılan bir tabirdir. Mesela Mağribli hadisçiler, rivayet sırasında hadisin isnadının sona erdiği, metninin başladığı yerde durarak “el-hadîse” derler.
EL-HADİSE Bİ-TÛLİHÎ: Hadis rivayeti sırasında şeyh, bir hadisin isnadını ve metnini birlikte zikrettikten sonra bu tabirle nakledilen kısmın devamının olduğunu belirtir.

Hadis Terimleri 2

HADİS-İ İLÂHÎ: Kudsî hadis karşılığı olarak kullanılır. Hz Peygamber(s.a.ş)’in rabbine izafe ettiği veya Hz Peygamber (s.a.s)’den rabbine izafe edilerek rivayet edilmiş olan hadistir. Rabbânî hadis de denir.

HADİS-İ NEBEVÎ: Hadisler genel olarak iki kısma ayrılır, Birincisi nebevi hadisler; ikincisi kudsî hadislerdir. Hadis denilince kasdedilen birincisidir.
HADİSİHÛ MÛNKER: “Hadisi münkerdir” manasına üçüncü mertebeden çerh lafzidir.

HÂFİZ: Hadis ilminde yüksek derecelere ulaşmış olanlara verilmiş lakaplardan biridir.

HAFÎ İNKİTA’: İsnad zincirini teşkil eden ravilerden bir veya birkaçının düşmesiyle meydana gelen kopukluğa inkita’ denir. Gizli olan inkıtaya hafî inkita denir.

HAFÎ MÛRSEL: İsnadın başında, ortasında veya sonunda ravinin kendisi ile aynı asırda yaşadığı halde görüştükleri bilinmeyen raviden rivayetine denir.

HÂKİM: Hz. Peygamber (s.a.ş)’den rivayet edilen bütün hadisleri metin, sened, ravi durumu ve öteki teferruatıyla birlikte bilen alime denir.

HAKK: Hadislerin yazılısı sırasında yanlış ya da fazladan yazılan kelime veya ibarelerin iptal edilmesi usullerinden biridir.

HÂLİKUN: Çerhh lafızlarının beşinci derecesinde yer alan ağır çerhe delalet eden lafızlardandır

HÂLU’R-RUVÂT: Ahvâlu’r-ruvât şeklinde çoğul sigası ile de kullanılır. “Ravilerin halleri” manasına adaletli olduklarının tesbit edilmesinde veya aksine çerhedilmelerinde esas olan hallerden ibarettir.

HARM: Bir hadisi bölerek bir kısmını bir yerde, kalan kısmını aynı isnadla bir başka yerde zikretmeye, yahut da bırakmaya denir.

HASÂİŞ: Hz. Peygamber (s.a.ş)'e has üstün meziyetleri konu olarak alan ve semâ'il içinde mutâlaa edilen ilim dalidir.

HASEN: Sahih ile zayıf arasında yer alan, ancak sahihe daha yakın olan bir hadis çeşididir

HASEN-GARÎB: Tirmizî'nin kullandığı birleşik bir terimdir. Hadisin isnadının bir merhaleye kadar garîb, o merhaleden itibaren de hasen oluşudur; veya hadisin metin yönünden hasen, isnad yönünden ise garîb olmasıdır.

HASEN Lİ-GAYRÎHÎ: Başka vecihlerden rivayetlerle kuvvet kazanarak saz ve munker olmaktan kurtularak hasen li-gayrihî adını alır.

HASEN Lİ-ZÂTÎHÎ: Hasen li-aynîhî de denir. Bir tarife göre adaletli olmakla birlikte zabti hafif olan ravinin muttasıl senedle rivayet ettiği sâz ve illetten ar olan hadistir.

HASEN-ŞAHÎH: Bazı muhaddişler bir hadis hakkında "hâzâ hadîsun haşenün şahîh (bu, hasen sahih bir hadistir)" diyerek hasen ve sahih hükümlerini bir arada kullanırlar. Bir görüşe göre hakkında böyle denilen hadisin isnadı tek ise bu ifade "haşenün ev şahîhun" demektir.

HASEN-ŞAHÎH-GARÎB: Tirmizî'nin ilk defa kullandığı ve herhangi bir açıklama yapmadığı birleşik terimlerden biridir.

HAŞENÜ'L-HADÎS: "Hadisleri güzel" manasına gelen bu tabir ta'dil lafızlarındandır.

HAŞENÜ'L-İSNÂD: Muhaddişlerin bir hadisin isnad yönünden hasen öldüğünü belirtmek üzere kullandıkları tabirdir.

HÂZÂ MİN HADÎHÎ: İzne bağlı olmayan münâvele yoluyla rivayette şeyhin kullandığı eda lafzidir. Aynı yerde ve manada "hâzâ semâ'î" eda lafzi da kullanılır.

HÂZÂ MİN HADÎHÎ FE'RVÎHÎ ANNÎ: Şeyhin, icazete bağlı münâvele yoluyla rivayette talebeye izin verdiğini açıklamak için kullandığı eda lafızlarındandır. Aynı ma'nada "hâzâ semâ'î fe'rvihî annî" lafzi da kullanılır.

HÂZÎHÎ RİVÂYETÎ: Hadis şeyhinin hadislerini i'lâm metoduyla rivayet ederken kullandığı eda lafızlarındandır.

HIFZ: Ravinin şeyhinden rivayet ettiği hadisleri güzelce ezberleyip muhafaza ederek yeri geldiğinde eksiksiz ve fazlasız olarak kendi talebelerine rivayet edebilme yeteneğidir.

HIFZÎ KEZÂ: Muhaddis başka şeyhlerin rivayetlerinden farklı olan rivayetin aslında ezberlediği şekilde olduğunu belirtmek üzere kullanır.

HÎSÂN: "Hasen hadisler" manasına hasenin çoğuludur.

HİYÂRUN: İrâkî'nin İbn Ebî Hâtim tarafından ilk defa tasnif edilen ta'dil lafızlarının ikinci mertebesine eklediği lafızlardandır. Eş-Şehâvî'ye göre hayr lafzi da aynı mertebede yer alır.

HUDDİSTU AN FULÂNİN: "Falancadan naklen bana tahdîd olundu" manasına gelen ibhâm lafızlarındandır.

HUFFÂZ: Hafız kelimesinin çoğuludur. Bk HÂFİZ.

HUMÂŞİYYÂT: Beşli manasına gelen “humâşî”nin çoğuludur. Son ravisi ile Hz. Peygamber (s.a.ş) arasında beş ravi olan âlî isnadlarla rivayet edilen hadislere denilmiştir.

HÜVE RUKNU’L-KIZB: “Yalanın direği” manasına çerh lafızlarının en ağırlarındandır.

HÜCCET: Ta’dil lafızlarından biri ve muhaddişlere verilen lakaplardan biri olarak kullanılır.

HÜKMEN MERFÜ: İsnadı Hz. Peygamber’e kadar ulaşan hadislere merfû denir. Açık isnad ederek değil de hükmetmek yoluyla Hz. Peygamber’e ait olduğu anlaşılan hadislere hükmen merfû denir.

İSTİLÂH: Hadis alimlerinin bir kelimeyi sözlük anlamından ayrı özel bir manada kullanmalarına ve bu kelimenin sözlük manasından çıkarak hadis ilminde kazandığı hususi manaya delalet etmek üzere kullanılışına denir.

Bunlara istilâhât-İ hadîsiyye de tabir edilmiştir.

İBDÂL: Hadis kitaplarından birinde bulunan bir hadisi o kitabın tarîkından başka bir tarîkla müsnannifin şeyhinde müsnannifle buluşmak üzere daha az sayıda ravi ile rivayet ederse buna müvâfakat adı verilir. Şayet söz konusu müvâfakat kitap sahibinin şeyhinin şeyhinden daha az ravi ile haşıl olursa isnadın bu şekilde meydana gelen uluvvuna ibdâl denir...

Bazı hadis usûlu alimleri isnadda uluvv olmaksızın da müvâfakat ve bedel tabirlerini kullanmışlardır. Uluvv söz konusu olmayan bedele ibdâl-İ nâzil diyenler olmuştur.

İBHÂM: Çerh ve ta’dil kadeleri ile ilgili olarak, sıkı bir ravinin isnadında kendisi gibi sıkı olan şeyhini ismiyle değil mübhem bir şekilde zikretmesine denir.

İBN MÂCE: Hicri üçüncü asır alimlerinden Muhammed b. Yezid b. Abdillâh b. Mâce ve ahkam hadislerinden oluşan sünen türünden hadis kitabı.

İBTİDÂ-Yİ SENED: Senedin başlangıcı anlamına gelen bir tabir olarak hadisi rivayet eden veya kitabında nakleden muhaddise denir.

İ’CÂM: Hadis metinlerinin yazılısında yanlışlığı ve karışıklığı önlemek için harflerin noktalanmasına denmiştir.

İCÂZE ÂMME: Umumi icazet manasına icazetin üçüncü nevidir. Bir şeyhin ne rivayet edilecek icazete konu olan kitap veya hadisleri ne de onları rivayete izin verdiği şahıs veya şahısları açıklamaksızın eceztu ehle zemânî (zamanımda yaşayanlara icazet verdim), eceztu li-men edreke zemânî (zamanıma yetişenlere icazet verdim), eceztu li’l-müslimîn (veya cemî’a’l-müslimîn) (müslüman olan herkese izin verdim), eceztu li-men kâle lâ ilâhe illallah (lâ ilâhe illallah diyen herkese icazet verdim)... gibi umumi bir ifade ile verdiği icazettir.

İCÂZE ÂMME MUKAYYEDE: Muhaddisin umumi tabiri biraz kısarak, “bir şehir veya bölge, yahut mezhep mensuplarına...” diyerek kır kayıtlama yapıp verdiği icazettir.

İCÂZE ÂMME MUTLAKA: Kayda tutulmadan umumi icazet vermedir.

İCÂZELİ'L-MA'DÛM: Henüz hayatta olmayan bir kimseye verilen icazettir.

Şeyh, eceztu li'men yûledu fî fulânin (falanın doğacak çocuğuna icazet verdim) gibi bir eda sîgası kullanarak ismini andığı kişinin ileride doğacak çocuğuna hadislerinin rivayet etmesi için izin verir.

İCÂZE Lİ'L-MECHÛL: "İcâze mechûle" adıyla da bilinir. İsmi ve mahiyeti belirlenmemiş meçhul bir kitabı rivayet etmesi için belli bir şahsa, yahut belirli bir kitabı rivayet için meçhul bir şahsa icazet vermektir. İlk uygulama "icâze li'l-mu'ayyen bi'l-mechûl" ; ikincisi ise "icâze li'l-mechûl bi'l-mu'ayyen" isimleriyle bilinir.

İCÂZE Lİ'L-MU'AYYEN FÎ GAYRÎ MU'AYYEN: İsmi ve künyesiyle belirlenmiş bir kimseye, icazete konu olan hadisler veya kitap belirlenmeden verilen icazettir.

İCÂZE MÂ LEM YETEHAMMELHU'L-MÛCÎZ: İcazet verenin ileride rivayet edeceği, başka bir deyişle icazet verdiği anda henüz rivayer etmemiş olduğu hadislerin, alınışından sonra rivayet etmesi kaydıyla verdiği icazettir. İcazet şekillerinin sekizincisi sayılmıştır. Bu yolla icazet vermek isteyen şeyh, talebesine "eceztu leke mâ şahha ve mâ yesihhü indeke min meşmû'âtî (sana işiteceğim hadislerin sahih olanlarını ve sahih kabul ettiklerini rivayete izin verdim) gibi bir eda lafzi kullanır.

İCÂZE MU'ALLAKA: İcazetin beşinci nevidir ve tayin edilmiş yahut edilmemiş bir kimsenin arzusuna bırakılmış şeklidir. Böyle bir icazeti şeyh "eceztu li-men yesâ'u fulânun (falanın dilediği kimseye veya kimselere icazet verdim)" gibi bir eda lafzi kullanarak verir.

İCÂZE MÛCERREDE ANÎ'L-MÛNÂVELE: Mûnâvelesiz icazet, elden vermek olmaksızın verilen icazet manasındır.

İCÂZE MÛKTERİNE BÎ'L-MÛNÂVELE: Mûnâvele yani rivayete esas olan hadislerin yazılı olduğu kitabı elden vermekle birlikte verilen icazet çeşididir.

İCÂZET: Sema ya da arz olmaksızın bir muhaddisin rivayet ettiği hadislerin tamamını veya bir kısmını talibin rivayet etmesine izin vermesidir.

İCÂZETU'L-MU'AYYEN Lİ'L-MU'AYYEN FÎ'L-MU'AYYEN: İcâze li'l-Mu'ayyen fî mü'ayyen tabiriyle de bilinir. Herhangi bir yazılı metni elden vermemek kaydıyla muayyen bir şeyhin muayyen birine, belirli bir kitabı rivayet etmesine izin vermesi manasına icazetin ilk nevidir. Bu neviden icazette muhaddis eceztu leke'l-kitâbe'l-fulân (falancanın kitabını rivayet etmende sana icazet verdim); eceztu li-fulânin me'stemelet aleyhi fihristî hâzihî (şu fihristimde bulunan hadislerin rivayeti için falacaya icazet verdim) ve benzeri ifadeleri kullanır.

İCÂZETU'L-MECÂZ: İcazetle rivayet edilmiş hadislerin yine icazetle rivayet edilmesine izin vermekten ibaret icazet çeşitlerindendir.

İ'DÂL: Hadisin senedinde sahabiye varıncaya kadar iki veya daha fazla ravinin birbiri ardınca gelmesidir.

İDRÂC: Ravinin rivayet ettiği hadisin metnine veya senedine aslında olmayan sözler sokmasına denir.

İFRAD: Hadîs ilminin konularından birine dair müstakil kitap telif etmek manasında kullanılmıştır.

İHBAR: Hadîs Usûlunde tahdis muradıfı olarak bir ravinin rivayet ettiği herhangi bir hadisi ‘ahberenâ’ ‘ahberânî’ lafızlarından biri ile nakletmesine denir.

İHTİCAC: Herhangi bir ser’i meselede hadisi delil olarak kullanmaya, diğer bir deyişle hadisten hüküm çıkarmaya denilmiştir.

İHTİLÂT: Metain-i aşere’den Sû’ül-Hıfz olarak (kötü ezberleme) ve Keşretu’l-Galat (çok hata yapmak) la ilgilidir ve ravinin aklî melekelerinin zayıflaması sonucu şuurunun karışmasıyla rivayet ettiği hadislerin farkında olmamasıdır.

İKLÂL-İ HADÎS: İksâr’in zıddı olarak az hadîs rivayet etmek anlamında bir tabirdir. Başta sahabîler olmak üzere ravilerin az sayıda hadîs rivayet etmelerini ifade eder.

İKRÂR: Kabul ve ikrar etmek anlamını veren bu tabir hadîs usulü ilminde muhaddisin kendisine okunan hadisleri kabul etmesine denir.

İLHAK: İlhak, hadis yazarken yazılması icap ettiği halde yanlışlıkla yazılmayan kelime ve cümleleri sonradan sayfa kenarına yahut satır aralığına yazmaya denir.

İ’LÂL: Bir hadisin senedinde veya metninde bulunan ve dışardan farkedilemeyen illet denilen gizli kusuru ortaya çıkarmaya veya onda böyle bir kusurun olduğuna hükmetmeye denilmiştir.

İ’LÂMU’S-ŞEYH: Hadis şeyhinin bir hadisin veya hadislerin yazılı olduğu kitabın falan şeyhden rivayeti olduğunu talebeye bildirmesinden ibaret tahammülü’l-ilm metodlarından biridir.

İLELU’L-HADÎS: Hadislerde bulunan herkesin anlayamayacağı ve dışardan farkedilemeyen illet denilen gizli kusurları konu olarak alan, bunları inceleyen ilme denir.

İLLET: Dış görünüşü itibariyle kadha sebep olabilecek herhangi bir kusur taşımayan hadisin gerçekte sıhhatine zarar verecek gizli bir kusurdur.

İMÂM: Hadis ilminde yüksek dereceleri almış muhaddişlere verilen lakablardandır.

İMLÂ: Bir hadis şeyhinin kendisine müracaat eden veya akdettiği hadis meclislerine katılanlara hadis yazdırmasıdır.

İN ŞAHHA’L-HABER: “Eğer haber sahih ise” manasına gelen bu sözler, Muhammed b. İshak b. Hüzeyme (İbn Hüzeyme)’nin sahihinde yer yer kullandığı tabirlerden biridir.

İNDENÂ: “Bize göre” anlamında olan bu tabir, Hadis Usûlu metinlerinde kullanıldığı yere göre hadis alimlerinin görüşünü aksettirmek için kullanılır.

İNKİTÂ: İsnad zincirini teşkil eden ravilerden bir veya birkaçının düşmesiyle meydana gelen kopukluğu ifade eder.

İNTİKÂ: Daha önce yazılmış hadis kitaplarından seçme hadisler derleyerek yeni bir hadis kitabı tasnif etmektir.

İRÂBU'L-HADİS: Hadis metinlerini meydana getiren kelimelerin doğru ve düzgün bir şekilde okunmasını sağlamak için yazılısı esnasında hareke konulmasıdır.

IRMI BÎHÎ: “Kaldır at, hiçbir işe yaramaz” manasına gelen bir tabirdir ve çerh lafızlarındandır. Çerhin İbn Hacer el-Aşkalanî'nin tertibine göre dördüncü derecesindedir ve nisbeten ağır çerhe delâlet eder.

İRŞÂL: Umumiyetle Kibâr-i Tâbi'inden birinin isnadında sahabîyi atlayıp “Hz. Peygamber (sav) buyurdu ki” veya “Hz. Peygamber (sav) şunu yaptı” ve benzeri ifadelerle isnadını Hz. Peygamber (sav)'e ulaştırarak ondan rivayette bulunmasına denir.

İRŞÂL-İ HAFÎ: Yalnızca hadislerin rivayet tarıklarına, isnadlardaki illetlere hakkıyla vakıf olan ve hadis ilminde yüksek dereceler almış alimlerin farkedebilecekleri gizli irşaldır.

İSMÂ: Şeyhin ezberinden yahut kitabından talebesine hadis okumasını ifade eder.

İSNAD: Kısaca bir hadis veya haberi söyleyenine nisbet etmeye denir.

İSRÂ'İLİYYÂT: Hadiste israiliyyât sahabenin Ka'bu'l-Ahbar, Vehb b. Münebbih gibi şahıslardan rivayet ettikleri kıssa ve benzeri haberlerdir. Bunlar hadis sayılmazlar.

İSTİDRÂK: İki anlamda kullanılmıştır. Birincisi, hatalı veya noksan rivayetleri doğrusunu naklederek düzeltmek; diğeri ise bir hadis alımının, şartlarına uyduğu halde kitabına almamış olduğu hadisleri ayrı bir kitapta toplamasıdır.

İSTİHRÂC: Bir muhaddisin kendisinden önce tasnif edilmiş herhangi bir hadis kitabındaki hadisleri kitap sahibinin tarıkından ayrı bir tarıktan kendi isnadı ile rivayet etmesine denir.

İSTİMLÂ: Şeyh denilen hadis alımının hadislerini yazdırmasını istemeye denir.

İSTİNBÂT: Bir müctehid veya fakihin zekâ ve dirayetini kullanarak anlayış gücü ve içtihadıyla nasların gizli mana ve hükümlerini açığa çıkarmasına denilmiştir. Hadis ilmiyle ilgisi, hadis metinlerinden hüküm çıkarılması yönüyledir.

İSTİSHÂD: Bir hadisin aynı manaya gelen ve bir başka sahabiden nakledilen şahidini rivayet etmek, onu şahidi ile desteklemek manasına kullanılmıştır.

İSKÂL: Hadis içinde geçen kapalı ve anlaşılması zor muskil hususlara denildiği gibi, hadisi yazarken yanlış okunmasını önlemek maksadıyla kelimelerin gerekli yerlerine çeşitli harekeler koymaya denir.

İ'TİBAR: Ferd zannedilen bir hadisin başka tarık veya tarıklardan rivayet edilip edilmediğinin, bir diğere ifadeyle ravisinin gerçekten tek olup olmadığının araştırılmasına denir.

İTKÂN: Güvenilir olmak vasfını kazanmış, hadisler üzerinde titizlik gösteren muhaddişlere verilen vasıflardandır.

İTTİSÂL: Hadis usûlunde ittisal, senedin kopuksuz olma özelliğini ifade eden bir tabir olarak kullanılmıştır.

İZTİRÂB: Muhalefetten doğan bir zayıflık sebebidir. Birden fazla ravinin birbirlerinden ayrı olarak rivayet etmeleri halinde adalet ve zabt durumları farklı olmadığından rivayetleri arasında tercih imkansız hale gelir. İşte bu tercih imkanı bırakmayan hale ızdırab adı verilmiştir.

KA-SENÂ: İsnadda en çok kullanılan kale haddesenâ eda lafzının remzidir.

KADH: Hadisin sıhhatine engel olan kusurun onu yok edecek şekilde zayıflatmasına denir.

KALB: Bir hadisin senedinde veya metninde yer alan kelimelerin yerlerini değiştirmeye denir.

KÂLE: “Dedi ki” manasına gelir. Hadis Usûlunde bilhassa isnadda hemen hemen en çok kullanılan lafızdır. Ravi isnadda “kale fulan” dediği zaman rivayetini bir raviye nisbet etmiş olur.

KALÎLU’L-HADÎS: “Hadisi az” anlamını veren bir tabir olup az hadis rivayet eden raviler hakkında kullanılmıştır.

KALILU’T-TAHDÎS: Az tahdis eden, yani hadis rivayeti üzerinde az duran demektir. Kendisine müracaat edenlere hadis rivayet etmekten çekinen, çekindiği için de her işittiğini talebeye rivayet etmeyen bazı hadisçilere denilmiştir.

KARA’TU ALÂ FULÂN AN FULÂN: “Falandan rivayet olarak fulana okudum” demektir. Bir şeyhin, şeyhinden icazetle almış olduğu bir hadisi değişik sebeplerle bir diğer şeyhe arz ederek ondan da rivayet ettiğini ifade etmek üzere isnadda kullandığı eda lafzidir.

KARA’TU BÎ-HATTI FULÂN: “Falanın kitabında okudum” manasına bir terkib olup vicâde yoluyla elde edilmiş bir hadisin edâsi sırasında kullanılan lafızlardır.

KÂRÎ’: “Kara’e (okudu)” kök fiilinden alınma ismi fail olan karı, hadis rivayet yollarından arz veya kırâ’a ale’s-şeyh denilen metotla rivayette hadisleri şeyhe okuyan kimseye denir.

KARÎN: Yaş ve sened bakımından birbirlerine akran hadisçilerin herbirine denir.

KAVÎ: Bazı muhaddişler tarafından sahih yerine kullanılmış bir terimdir.

KAVİYYU’L-HADÎS: Hadisi sağlam manasına gelen kavi, bazı muhaddislere göre sıkı karşılığı olarak kullanılmıştır.

KEENEHÛ MUSHAFUN: “Sanki mushaf gibidir” manasına gelen bu tabir bazı alimlerce ta’dilin üçüncü mertebesine delâlet eden lafızlardandır.

KEŞRETU’L-GALAT: Ravinin çokça yanılması, rivayet ettiği hadislerde hatasının fazla olmasını ifade eder.

KEST: Hadislerin yazılması esnasında yanlış yazılan yerlerin bıçak veya benzeri aletle kazınarak silinmesine denir.

KETEBE İLEYE FULÂN: “Falan kimse bana yazdı” manasına gelen bir tabir olup, hadis tahammül yollarından mukatebe metoduyla alınan hadislerin edasında kullanılır.

KEZÂ: Hadis yazılırken, manasında yanlışlık olan ibarenin üzerine aslına uygun olarak yanlış yazıldığını işaretlemek için kullanılan işarettir.

KÎTÂB: Yazılı hadis metinlerinden meydana gelen bilinen kitap veya defter şeklindeki kitaba denir.

KÎTÂBETU'L-HADÎS: Hz. Peygamber (sav) ve sahabe devrinde hadislerin yazılması ve hadis yazarken dikkat edilecek kaideler olmak üzere iki önemli konuya delalet eder.

KIZB: Hz. Peygamber (sav) üzerine yalan söylemektir. Bir diğer ifadeyle Allah Resulü'nün söylemediği bir sözü kasden ona nisbet ederek rivayet etmektir.

KUNÂ MÜFREDE: Tek künyeler anlamıyla bir tek kişinin künyesi olup başkalarında bulunmayan künyelere denilmiştir.

KUSSÂS: Halkın gözüne girmek için va'zlarında uydurma kıssalar anlatan kıssacılarla hadis uyduran veya va'zlarında uydurma hadisler işleyen vaizlere denir.

LÂ AHAD EŞBETU MÎNHU: "Ondan daha sağlamı yoktur" manasında ravilerin ta'dilinde kullanılan lafızlarındandır.

LÂ ARİFUHÛ: Mevzu hadisleri değerlendirme şekillerinden biridir. Hadis ilminde yüksek dereceleri almış, hadisleri iyi bilen bir alimin bir hadis hakkında "bu hadisi bilmiyorum" demesi kendisine başka katılan olmasa bile o hadisin mevzu olduğuna hükmetmeye kâfıdır.

LÂ ASLE LEHÛ: "Aslı yoktur" manasına gelen bu tabir mevzu hadisler hakkında verilen hükümlerdendir. Bu tabirle nitelenen mevzu hadisin, nakledildiği herhangi bir isnadı yoktur.

LÂ.....İLÂ: Hadis Usûlu ilminde hadis yazma kaideleri arasında yanlışlıkla fazladan yazılan kelime veya cümleleri işaretlemek için kullanılan işaretlerdendir.

LÂ ŞEY': Fazlaca kullanılmayan bir çerh lafzı olduğundan derecesi kesinlikle tayin edilmiş değildir.

LÂ TEHİLLU KÎTÂBETU HADÎSÎHÎ: "Hadisinin yazılması helâl değildir" manasına, bazı alimlerce kullanılmış çerh lafızlarındandır. Çok kullanılmadığından kesin derecesi belli değildir.

LÂ YEŞBUT: "Sabit değildir" demek olup bir rivayetin Hz. Peygamber (sav)' ait olduğu sabit olmamıştır manasına mevzu olduğunu belirtir.

LÂ YEŞBUT FÎHÎ ŞEY: Mevzu hadisler veya zayıf ravilerle ilgili kaynak eserlerde bir rivayetin hükmünü bildirdikten sonra o rivayetin ait olduğu konuda Hz. Peygamber (sav)'den hiçbir hadisin sabit olmadığını belirtmek üzere kullanılmıştır.

LÂ YESİHHÛ: Hadisin zayıf veya mevzu olduğunu ifade etmekte kullanılmıştır.

LÂ YÜKTEBU HADÎŞUHÛ: Bazı alimlerce ravilerin çerhinde kullanılan lafızlardandır.

LÂ YUS'ELU ANHÛ: Aralarında Şehavî'nin de bulunduğu kimi alimlere göre ta'dil lafızlarındandır. İkinci mertebe ta'dil lafızları arasında yer alır.

LÂ YU'TEBERU BI-HADÎSÎHÎ: Hadisi (veya kendisi) ile itibar olmaz, anlamına gelir ve ağır çerhe delâlet eden beşinci derece çerh lafızlarındandır.

LAFZEN RÎVÂYET: Ma'nen rivayetin karşılığıdır ve hadisleri lafızlarıyla rivayet etmektir.

LAHAK: Hadis yazarken metinden düşen kelime veya ibarelerin hasıyede gösterilmesidir.

LAHN: Muhaddis hadisini rivayet ederken lahn ve tashif yaparak rivayet etmemesi gerekir. Buradaki lahn hadis lafızlarının l'rabını belli etmeyecek şekilde okumaktır.

LEHU BELÂYÂ: Belalıdır manasına gelen bir tabir olup bir ravinin hadis uydurduğunu ifade eden çerh lafzi olarak kullanılmıştır.

LEHU SUHBE: Bilhassa sahabe hakkında kullanılan tabir, "sohbeti vardır" manasına gelir. Hakkında böyle söylenen kimsenin sahabi olduğunu ifade eder.

LEM ECİDHU: Hadis ilminde otorite bir alimin bir hadisin mevzu olduğuna hükmederken kullandığı tabirlerdendir.

LEM YERVÎHÎ İLLÂ FULÂN AN FULÂN: Ravinin bir muhaddisten rivayetle teferrudunu ifade eder.

LEYSE BÎ-ME'MÜN: "Güvenilir değil" manasıyla kimi alimlere göre çerh lafzidir ve çerhin beşinci mertebesine delâlet eden lafızlar arasında yer alır.

LEYSE BÎ-ŞEY': La yusâvi şey'en ile aynı manaya gelen çerh lafızlarındandır. Çerhin dördüncü derecesine bu iki lafz da "bir para etmez, bir şeye değmez" manasına gelir.

LEYSE BÎ-ZÂKE: Leyse bi zâke'l-kavî ile aynıdır. İkisi de "o ravi aradığın gibi (kuvvetli) değil" demektir. Hakkında bu şekilde çerh hükmü verilmiş ravinin hadisleri büsbütün reddedilmez. İ'tibar için yazılır.

LEYSE BÎ'L-METÎN: Çerh lafızlarından olup çerhin birinci mertebesine delâlet eden lafızlara el-İrakî'nin ekledikleri arasında yer alır.

LEYYİNÜN: "Hadiste gevşektir" manasına çerh lafızlarındandır. Çerhin birinci mertebesine ve en hafifine delâlet eder.

LİKÂ: Mulakât da denir. Lika veya öteki tabiriyle mulakât, ravi ile hadis rivayet ettiği şeyhinin görüşmesi, bir mecliste bir araya gelmeleri manasına kullanılır.

MÂ AKRABE HADÎŞEHU: "Hadisi ne kadar (Sahihe) yakındır" manasıyla bazı alimlere göre ta'dil lafızlarındandır.

MÂ ALÂ ŞARTIHIMÂ: Buhârî ve Müslim'in sahihlerine almadıkları ancak bir hadisin sahih sayılması için koydukları şartlara uyan hadisleri ifade eder.

MA'DÎNU'L-KIZB: Yalan madeni demektir ve bazı alimlerce ravinin çerhedilmesinde kullanılan lafızlardandır.

MAHALLUHU'S-SİDK: "Böylesine doğru denilebilir" manasına gelen ta'dil lafızlarındandır.

MAHREÇ: Bir hadisin menşei yani çıkış yerine denir. Hadisin mahreci bir anlamda ravinin yetiştiği yerleştiği yerdir.

MAHV: Hadisleri yazarken yanlış yazılan kelime veya ibarenin çeşitli şekillerde silinmesi mânasına kullanılır.

MAKLÛB: İsnadında bir veya birkaç ravinin isimlerini ve yahut metinde mevcut kelime ya da ibarelerin gerek yerlerini değiştirmek, gerekse yerlerine başka kelime ve ibareler koymak suretiyle rivayet edilen hadislerdir.

MAKRÛNEN: Bazı ravilerin, zayıf hadislerini sıkı olarak tanınmış bir ravinin hadisiyle birlikte zikrederek ona adeta kuvvet kazandırmak istemesi gibi bir uygulamaya denir.

MAKTÛ: Sahabe'den sonraki tabi'îlerin sözleri veya fiilleridir. Yani isnadı tabi'î'ye kadar uzanan, tabi'îde kalarak daha ileri gidemeyen hadistir.

MA'LÛL: el-Buhârî, et-Tirmizî, el-Hâkim ve ed-Dârekütnî başta olmak üzere bazı hadis alimleri tarafından mu'allel yerine kullanılmış bir istilaktır.

MA'RÛF: Zayıf bir ravinin sıkı raviye aykırı rivayetidir.

MASNÛ': "yapma, yapmacık" manalarına gelen bu kelime tamamen mevzu hadis yerine kullanılmıştır.

MATRÛH: ez-Zehebî'nin zayıftan aşağı ve mevzudan yukarı olarak nitelediği bir çeşit zayıf hadis ismi olarak geçer.

MAT'ÛNUN FÎHÎ: "Hakkında ta'n edenler var" demektir ve çerh lafızlarındandır.

MECHÛL: Bu istilah iki yerde kullanılır. Birincisi, gerek kimliği, gerekse adalet durumu bilinmeyen ravilere denir. İkincisi, zahiren adalet sahibi oldukları halde bâtinen adaleti meçhul olanlar için kullanılır.

MECHÛLU'L-ADÂLE: Muhaddişlerce tanınmadığı, kendisi ilim talebiyle meşhur olmadığı, hadis alimlerini bilmediği, hadisleri sadece bir tek şahıs cihetinden geldiği için meçhul addedilen ravilerin kışınlarındandır.

MECHÛLÛL'L-AYN: "Kendisi meçhul" mânasındadır. Rivayette infirâd etmesi yüzünden meçhul sayılan raviye denilmiştir.

MECLÎS: Hadis okunan ve imlâ ettirilen otumlara denilmiştir.

MECRÛH: Çerh ve Ta'dil alimleri tarafından çerhin herhangi bir mertebesinde yer alan lafızlarla hakkında tecrih hükmü verilmiş ravidir.

MEDHÛL: Bir ravinin, rivayet ettiği hadislerden olmadığı halde rivayetleri arasına sokuşturulmuş hadise denilmiştir.

MEGAZÎ: Hz. Peygamber (sav)'in gazaları ile ilgili rivayetler için kullanılan bu tabir, böyle rivayetleri bir araya toplayan eserlere de aynı isim verilmiştir.

MENÂKİB VE MESÂLİB: Kısaca menkıbeler manasına gelen bir tabir olup câmi türü hadis kitaplarının ihtivâ ettiği ana konulardan biridir.

MEN'FEREDE BİHÎ'L-BUHÂRÎ: Buhârî'nin rivayetinde Müslim'in teferrud ettiği hadis mansına Buhârî'nin sahihine alıp Müslim'in almadığı hadisler için kullanılan bir tabirdir.

MERDÛD: Makbûl'un mukabilidir. Hadis ilminde umumiyetle sıhhât şartlarını haiz olmadıklarından amel edilemeyecek nitelikteki zayıf hadisler için kullanılır.

MERDUDU'L-HADÎS: Hadisleri merduddur manasına çerh lafızlarındandır. Çerhin dördüncü derecesini ifade eder.

MERFÛ: Hz. Peygamber (sav)'e nisbet edilen söz, fiil ve takrirlere denir.

MERFÛ MÛRSEL: İrşal yapılarak rivayet edilen, ancak merfû olarak Hz. Peygamber (sav)'e isnad edilen hadisleri ifadede kullanılır.

MERVÎYYÂT: Umumiyetle rivayet edilen hadis ve haberler manasına gelir.

MEŞMU'ÂT: Şeyhin cesitli yollarla kendi şeyhinden rivayet etmiş olduğu hadisleri ifade eden bir tabirdir.

MESÎHÂT: Bir muhaddisin mülâki olup da hadis aldığı veya mülaki olmayıp hadislerini rivayette izinli olduğu şeyhlerinin isimlerini, hal tercemelerini ihtiva eden yazılı eserlere verilen isimdir.

MEŞKÛK: Hz. Peygamber (sav)'den rivayet edildiği ne sabit olan ne de olmayan rivayetlere denilmiştir.

METÂ'İN-İ AŞERE: Hadis ravilerinin çerh ve kadhina sebep teşkil eden hallerdir.

METÎN: Bir hadisin bölümlerinden ikincisidir ve isnadın son bulunduğu yerden başlayan kısmıdır.

METRÛK: Zayıf hadis çeşitlerinden biridir.

METRÛKU'L-HADÎS: "Metrükün" da denir. "hadisleri terkedilmiş" manasına çerh lafızlarından olup çerhin ağırlına delâlet eden beşinci mertebesinde yer alırlar.

MEVDÛ'U'L-İSNÂD: İsnadı mevzu hadistir. Bazı zayıf metinlere ilgi çekip rağbeti artırmak gibi kimi sebeplerle rivayet edildiği asıl senedin yerine sahih bir sened uydurularak rivayet edilen hadis isnadıdır.

MEVKÛF: Şahâbilerden rivayet edilen sözler ve fiillere denir.

MEVSÛL: Herbiri kendi üstündeki ravi ile görüşüp ondan işitmek veya almak suretiyle rivayette bulunan ravilerden meydana gelen isnada denir.

MEVZÛ: Hadis istilahında uydurma manasıyla alakalı olarak çeşitli maksatlarla uydurulup Hz. Peygamber (sav)'e iftira ve nisbet edilerek rivayet edilen sözlere denir.

MİSLEHÛ: Muhaddisin bir hadisi bir isnadla sevkettikten sonra aynı hadisi ikinci isnadıyla vermek istediğinde metni aynen zikretmeyip ikinci isnadı verdiği yerde kullanılan tabirlerdendir.

MÛ'ADDÎL: Ravinin adaletli olduğuna hükmeden alime denir.

MÛ'ALLAK: İsnadının baş tarafından bir veya peşpeşe birkaç ravinin ismi söylenmeden, söylenmeyen sonuncu kişinin üst tarafındaki kişiden (ta'lık yoluyla) rivayet edilen hadise denir.

MÛ'ALLEL: Dış görünüşü itibariyle sahih olmakla birlikte aslında gizli ve kadih bir illete sahip olan hadislerle denir.

MÛ'ALLİL: Hadislerin illetlerini açığa çıkaran illel alımı manasına kullanılan bir tabirdir.

MÜ'ÂSARAT: Umumiyetle birbirlerinden hadis rivayet etsinler veya etmesinler aynı asırda yaşamış olan raviler için kullanılır.

MÜBHEM: Bir ravinin isnadında, ismiyle ve meşhur künyesiyle değil ibham ederek zikredilen hadise denilmiştir.

MÜCÂLEŞE: Hadis talibinin rivayette bulunduğu şeyle karşı karşıya gelerek ondan hadis rivayet etmesine delâlet eden bir tabir olarak kullanılır.

MÜCÂZ: Hadis rivayet metodlarından icazetle ilgili bir tabirdir. İcazet yoluyla rivayet edilen hadisleri ifade eder.

MÜ'CEM: Muhaddisin, hadisleri rivayet ettiği şeyhinin ismine göre tertip ederek tasnif ettiği hadis kitabına denir.

MÜCÎZ: Hadislerini rivayet etmesi için talibe icazet veren ve şeyh de denilen muhaddise denir.

MÜ'DAL: Senedinden sahabiye varıncaya kadar iki veya daha fazla ravinin birbiri ardınca düştüğü hadise denir.

MÜDEBBEC: Akranın yanı sıra yaş ve isnad itibarıyla birbirlerine yakın ravilerin birbirlerinden rivayetlerine denir.

MÜDELLES: Bir ravinin isnadında tedlis yaparak yani mülaki olmadığı veya mülaki olduğu halde hadis rivayet etmediği şeyhten işittiği zannını uyandıracak şekilde rivayet ettiği hadise denir.

MÛDÎH: Ravinin bilinmemesinden ibaret cehâlete yol açan; aynı raviye ait değişik isim, künye, lakab veya nisbetleri açıklamak, bu konuda düşülen hataları izah etmek üzere kaleme alınan eserlere denir.

MÜDREÇ: İsnadında veya metninde idraç yapılarak, bir diğer ifadeyle senedine veya metnine ravilerden biri tarafından aslında olmayan ve rivayet edenlerin hadisin aslında olduğunu zannettikleri bir veya birkaç kelime ya da cümle eklenerek rivayet edilen hadislere denir.

MÜFREDÂT: Rical ilmiyle ilgili olarak tek isim, tek künye veya tek lakabla bilinen başta sahabe ve tabiîler olmak üzere hadis ravileri ve hadis ilminin çeşitli dallarıyla meşgul olmuş alimlere denir.

MUHADRAM: Hem cahiliyye devrinde hem de Hz. Peygamber (sav) zamanında yaşadıkları halde onu görmeyenlere denir.

MUHARREF: Hadis ilminde umumiyetle ibareleri değiştirilerek rivayet edilmiş hadislere denir.

MUHBİR: Bir haberi söyleyene isnad ederek haber verene denilmiştir.

MÜTELEFU'L-HADÎS: Dış görünüşü itibarıyla birbirlerine aykırı manalar taşıyan iki hadis ile bunların arasını birleştirmek ve birleşmesi mümkün olmayanlardan birini tercih etmeye denir.

MÜTELEFUN FÎHÎ: Sahih olduğu hususunda ihtilaf edilen hadis manasına İbnu's-Salâh'a göre sahihin kısımlarından ikincisidir.

MUHTELÎT: Kendisine yaşlılık, hastalık gibi sebeplerle ihtilat vaki olan raviye denir.

MUKÂBELE: Şeyhten yazılan hadisleri ihtiva eden nüshayı semaa esas teşkil eden nüsha ve şeyhin nüshası ile karşılaştırmaya denir.

MUKÂRİBÜ'L-HADÎS: Ta'dil lafızlarından olup, Ta'dilin altıncı mertebesinde yer alırlar.

MÜKİLL: Genellikle rivayeti az olan kimseye denildiği gibi sadece bir hadis rivayet eden raviye de denir.

MUMLÎ: Hadis meclislerinde hadis dinlemek veya yazmak maksadıyla toplanan taliblere hadis yazdıran ve adına şeyh denilen muhaddise denir.

MÜNÂVELE: Hadis rivayet usullerinden biridir ve şeyhin rivayet ettiği hadislerin yazılı olduğu kitabı veya birkaç sahifelik metni talebeye elden vererek rivayete müsaade ettiğini bildirmesidir.

MUNKER: Ravinin muhalefetinden doğan bir zayıf hadis çeşididir.

MÜRÛVVET: Ravinin rivayetinin kabul edilebilmesi için onda bulunması gereken adaleti sağlayacak melekedir.

MÛSANNEF: Çeşitli konulardaki hadisleri bir araya toplayan hadis kitaplarına denir.

MÛSELSEL: İsnadını teşkil eden bütün ravilerin bir sözü veya hareketi, yahutta her ikisini birden devam ettirerek rivayet ettikleri hadise denir.

MÛSÎ: Hadislerin yazılı olduğu kitabını talebesine vasiyet eden şeyhe denilmiştir.

MÛSNİD: Hadis rivayetine yeni başlamış olan talibe denir.

MÛSTEDREK: Umumiyetle sıhhat şartlarına uygun oldukları halde bir muhaddisin kitabına almadığı hadisleri bir araya getiren eserlerdir.

MÛSTEMLÎ: Hadis rivayetine yeni başlamış olan biri tanınmış bir hadis şeyhinin ilim meclisine katılarak ondan hadis yazmaya başlarsa müstemlî sayılır.

MÛSEBBEH: Bazı muhaddişler tarafından hasen ve hasene yakın hadisler için kullanılmıştır.

MUTÂBA: Mutabî olan hadîs demektir.

MUTÂBA'AT: Ferd olduğu sanılan bir hadisin, araştırmalar sonucunda Hadisin bir başka ravi tarafından rivayetide tek kalan ravinin şeyhi veya şeyhinin şeyhinden rivayet edildiği anlaşılırsa mutâ'bâat hasıl olur.

MUTÂBÎ: İ'tibar sonucunda ferd olduğu sanılan hadisle aynı veya benzer lafızlarla başka ravi tarafından rivayet edildiği anlaşılan hadise denir.

MÛTARRAHU'L-HADÎS: 'Hadisleri atılmıştır' manasına gelen çerh tabiridir.

MÛ'TELİF VE MUHTELİF: Yazılışları aynı fakat okunuşları ayrı olan isim lakab ve nisbetlere denir. Bunu konu olarak alan ilme de denildiği olur.

MÛTESÂHİL: Ravilerin çerhi konusunda aşırılığa kaçmayan alime denir.

MÛTESÂBÎH: İki ayrı şahsın isim veya neseblerinin yazılış yönünden aynı, okunuş yönünden ayrı veya aksine şahıs isimlerinin ayrı, baba

isimlerinin aynı olmasıdır.

MUTKİN: Adalet ve zabt vasıflarına sahip ve hadîs rivayetinde itkan sahibi kişi.

MUTTASIL: Senedindeki ravi zinciri arasında kopukluk olmayan hadîs.

MÜTTEFEKÜN ALEYH: Buharî ve Müslim'in ikisinin de kitaplarına aldıkları hadîs.

MÜTTEHEM: 'İtham edilmiş' anlamında olup, yalanla itham edilmeyi ifade eder.

MÜTTEFİK VE MÜFTERİK: İsim künye ve nisbeleri yazılış ve okunuş bakımından aynı olup da kendileri ayrı olan raviler bu başlık altında incelenir.

MÜVÂFAKAT: Bir hadîs kitabındaki hadislerden birini, kitaptaki isnaddan başka bir isnadla müellifin şeyhi ile buluşmak üzere daha az sayıda raviden oluşan isnadla rivayet etmektir.
el-MUVATTA': İmâm-i Mâlik'in meşhur hadis kitabı.

MÜZTARİB: Bazen bir bazen de birden fazla ravilerden birbirine aykırı şekilde rivayet edilen, ravileri adalet ve zabt yönünden yakın derecede olduklarından da aralarında herhangi birini tercih etme imkanı olmayan hadislerdir.

MÜZTARİBU'L-HADÎS: 'Hadisleri müztarıbdır' manasına gelen bir çerh lafzidir.

MÜFESSER ÇERH: Alimin, ravinin çerh sebebini söyleyerek onu çerhetmesidir.

MÜRSEL: Tabî'nin, senedde sahabeyi atlayarak direkt Hz. Peygamber'den rivayet etmesi.

MÜTEVATİR: Her tabakada Hz. Peygamber üzerine yalan söylemeleri aklen mümkün olmayan çok sayıda ravi tarafından görerek veya işiterek rivayet edilen hadistir.

MÜZÂKERE: Öğrencilerin, hocalarından aldıkları hadisleri müzakere etmeleri.

NA:() Haddesenâ lafzinin kısaltılarak remiz haline getirilmiş hali.

NAKD-İ RİCAL: Hadîs ravilerinin adalet durumunun ortaya çıkarılması işlemi.

NAKL-I HADİS: Güvenilir hadis kitaplarının birinden gerek amel, gerekse bir ser'i meselede delil olması için hadis almayı ifade eden bir tabirdir.

NÂVELENÎ: 'Münavele' yoluyla rivayet edilen hadisler için kullanılan edâ lafzi.

NAZARÎ İLİM: Haberlerin ikna yönünden insan üzerinde bıraktıkları tesir olup, ancak zihnî tetkik sonucu bilgi halini alır.

NÂZİL: Hadisi rivayet eden son ravi ile ilk kaynağı arasında normalden fazla ravi olan Hadîs..

NEBBE'ENÂ: 'Bize haber verdi' anlamında edâ sigasıdır.

NEHÂ: 'Men etti' anlamında cezm sigasıdır.

NEKÂRET: Hadisin munkar olmasına sebep teşkil eden illet anlamında kullanılmıştır.

NESH: Hadîs usulünde nâsihu'l-hadîs ve mensuhuhu şeklinde kullanılır. Umumiyetle şer'i bir hükmün yürürlükten kaldırılıp yerine başka bir hükmün getirilmesine denir.

NUHÎNA AN KEZA: 'Şu işi yapmaktan men edildik' anlamında olup, Hz. Peygamber'in tasarrufuna delâlet ettiğinden hükmen merfû'yü ifade eden lafızdır.

NÜSHATU'L-ASL: Muhaddisin kendi şeyhlerinden rivayet ettiği hadislerin yazılı olduğu asl denilen kitabından aynen kopya edilerek meydana getirilen nüshaya denir.

NÜZÛL: İsnadın normalin üstünde bir sayıda ravi ihtiva etmesi.

RÂCİH: Birbirine aykırı anlamda olan iki hadisten, tercih sebeplerinden herhangi biriyle, tercih edilen hadise denir.

RAFFA': Hadisi Hz. Peygamber'e nisbet edip merfû olarak rivayet eden ravi.

RAKS: Yazının noktalanması anlamında kullanılmıştır.

RAVA'N-NÂS ANHÜ: 'Ondan rivayet edenler oldu' anlamında ta'dil lafzidir.

RAVÂ BA'DUHUM: 'Kimileri rivayet etti' anlamında temriz sigası.

RAVÎ: Hz. Peygamber'in hadislerini rivayet eden kimseye denir.

REDDÛ HADÎŞEHU: 'Hadislerini reddettiler' anlamında olup, çerh lafızlarındadır.

REMİZ: İsnadda sıkça geçen bazı lafızların yazılırken yerine göre kısaltılarak yazılması.

REF': Hadisin isnadını Hz. Peygamber'e kadar ulaştırıp, merfû olarak rivayet etmek.

RIHLE: Muhaddişlerin hadîs rivayeti için uzak diyarlara gitmesi anlamında kullanılır.

RİCAL: Hadisleri rivayet eden raviler hakkında kullanılan umumî bir tabirdir.

RİKAK: 'Cami' turu kitaplarda, zuhd hayatıyla ilgili hadisleri ihtiva eden kısım.

RİVÂYET: Hadislerin, haber verenlere isnad edilerek nakledilmesine denir.

RİVÂYET ŞARTLARI: Ravinin şeyhinden rivâyetinin sağlam bir şekilde olmasını sağlamak üzere konulan bazı şartlardır.

RİVAYETU'D-DARÎR: Doğuştan görme özürlü bir kimsenin, hadîs rivayetiyle ilgili konu.

RİVÂYETU'L-AKRÂN: Gerek yaşça, gerekse isnad ıtıbarıyla akran olanlardan birinin diğerinden rivâyetini ifade eder.

RİVÂYETU'L-EKÂBİR ANİ'L-EŞÂGİR: Yaşça ve hadis ilmindeki mevkisi itibariyle büyük durumda olanların kendilerinden her iki yönden küçük olanlardan rivayetini ifade eden tabir.

RUBÂ'İYYÂT: Son ravisi ile Hz. Peygamber arasında dört ravi bulunan âli isnadla rivayet edilen hadislere denir.

RUMİYE: 'Atmak' anlamında olup, itham ve çerh karşılığı olarak kullanılmıştır.

RÜVİYE ANİ'N-NEBÎ: 'Hz. Peygamber'den rivayet edildiğine göre' anlamında olup, temriz sigasıdır.

EŞ-SÂBIK VE'L-LÂHİK: Aynı şeyhten rivayette bulunan ve ölüm tarihleri arasında uzun zaman bulunan iki raviye denir.

SÂBÎT: Bazı muhaddişler sahih karşılığı olarak kullanmışlardır.

ŞAD () : Dabbe adıyla hadislerin yazılışı sırasında bozuk, noksan ve yanlış yazılmış kelimeleri işaretlemek için kullanılır.

ŞAD-HA () : Bazen tashîh, bazen de isnad geçişlerinde tahvil olarak kullanılır.

SADRU'L-HADÎS: Hadîs metninin baş tarafına denir.

ŞADÛKUN: 'Son derece doğru' anlamında ta'dil lafzidir.

ŞAHÂBE: Hz. Peygamber'i peygamberliği sırasında müslüman olarak gören, müslüman olarak ölen kişilere denir.

SÂHİB: Bir kitabın yazarına veya müsannifina denir.

ŞAHÎFE: Hz. Peygamber hayatta iken oluşturulan küçük çapta hadîs kitapları.

eş-ŞAHÎFETU'S-SÂDİKA: Amr Ibn'u-Aş'a ait sahife.

eş-ŞAHÎFETU'S-ŞAHÎHA: Hemmam b. Münebbih'in Ebu Hüreyre'den rivayet ettiği sahife.

SAHÎH: Adelet ve zabt sahibi ravilerin, muttasıl bir isnadla rivayet ettikleri, saz ve illetli olmayan hadisler.

eş-ŞAHÎHÂN: Buharî ve Müslim'in sahihleri.

ŞAHÎHU'L-İSNÂD: İsnadı sahih olduğu halde, metni hakkında ilk devir alimlerinin sahih hükmü veremedikleri hadisleri vasfetmek için kullanılır.

ŞAHÎHUN İNŞA'ALLAH: İsnadı sahih olmakla birlikte, ilk devir alimlerinin sahih hükmü veremedikleri hadislerle sonraki devirlerde yaşayan alimlerin

sihhat hükmü verip veremeyecekleri meselesiyle ilgili bir tabir.

SÂKİT: 'Adaletten düşmüş' anlamında çerh lafızlarındandır.

SÂLİH: Dini meselelerde delil olarak kullanılmaya elverişli Hadisler.

SÂMİ: Genelde şeyhin hadislerini bizzat ondan işiten veya işitme mesabesinde olan bir yolla rivayet eden ravi.

SARIH MERFÛ: Hz. Peygamber'e aidiyeti açıkça belli olan merfû hadisler.

SE-NÂ () : Haddesena lafzinin kısaltılmış şeklidir.

SE-NÎ () : Haddeseni eda lafzinin kısaltılmış şeklidir.

SEBT: Güvenilir ravileri ifade etmekte kullanılan bir tabir.

SEFEH: Akıl ve idraki hafif olmak, cehalet ve bilgisizlik anlamına kullanılır.

SEKETÛ ANHÛ: 'Hakkında bir şey söylemediler' anlamında çerh lafzidir.

SEMÂ: Hadisin, bizzat şeyhten ısıtılarak rivayet edilmesi.

SEMÎ'A: Hadîs ravilerinin, rivayetin sahih sayılması için alt sınır olarak kabul ettikleri beş yaşını tamamladıktan sonra hadîs meclislerine devam ettiklerini ifade etmekte kullanılmıştır.

SEMÎ'TÜ: Semâ yoluyla alınmış hadislerin rivayetinde kullanılan edâ lafzi.

SENED: Hadisin ilk kaynağına kadar ulaşan yolu oluşturan raviler zincirine denir.

SEVK: Bir hadisi senediyle birlikte nakletmeye denir.

ŞEVVÂ: Ravinin tesviye tedlisi yaptığını belirtmek üzere kullanılır.

SEYYİ'Ü'L-HIFZ: 'Kötü ezberleyen' anlamında çerh lafzidir.

ŞİHÂH: 1. el-Kutubu's-Sitte'ye verilen bir diğer isim. 2. el-Begavi'nin Mesabihu's-Sünne isimli kitabında sahih hadislerin toplandığı kısmın bölüm başlığı.

SIHHAT: Hadisin sahih olmasını ifade eden bir terimdir.

SIKA: Adalet ve zabt vasfı taşıyan ravilere denir.

SİLSİLETU'Z-ZEHEB: En sahih isnad bahsinde geçer ve genel kabullere göre değişen hususî bir tabirdir.

SİRKATÜ'L-HADİS: Bir ravinin bir hadisi rivayette tek kalması halinde bir diğer ravinin aynı hadisi o ravinin şeyhinden işiterek rivayet ettiğini iddia etmesine denir.

SÜVEYLİH: 'İyice' anlamında ta'dil lafzidir.

SÜNEN: Hz. Peygamber'in sünnetini aksettiren hadislerin yazılı olduğu kitaba denir.

SÜNNET: Hz. Peygamber'in sözleri, fiilleri, takrirleri ve gerek peygamberliğinden önceki devreye, gerekse peygamberlik devresine ait olsun, ahlakî vasıfları ve siretidir.

SÂFEHENÎ: 'Benimle karşılıklı konuştu' anlamında, son dönem hadisçilerinin kullandığı edâ lafzidir.

SÂHİD: Bazı alimlerce 'Mutâbî' nin karşılığı olarak kullanılmıştır.

SAKK: Hadisleri yazarken hatalı olarak fazladan yazılan kelime veya ibareleri üstünü çizerek iptal etmeye denir.

ŞART: Hadîs alımının bir hadîsi değerlendirir veya hadislerden oluşan bir kitap tasnif ederken göz önünde bulundurduğu esaslar.

SATÜ'S-ŞEYHÂN: Buharı ve Müslim'in Sahihlerine seçerek aldıkları hadisleri inceleyen bazı alimlerin onlarda mevcut olduğundan söz ettikleri bazı özelliklere denir.

SÂZ: Ravinin muhalefetinden doğan bir zayıf hadîs çeşididir.

ŞEHÂDET: Hadîs ilminde rivayet, şahadete benzetilmiş ve ravinin şeyhinden işittiğini nakletmesi şahidin yaptığı işe benzetilmiştir. Bu itibarla, rivayet ve şehadet bir anlamda kabul edilmiştir.

SEKKÜ'R-RAVÎ: Ravi bazen rivayet ettiği hadisin lafızlarında tereddüt edebilir. Bu durumda isnadda veya metinde bu tereddüdü belirtecek bir tabir kullanır.

SEMÂ'İL: Hz. Peygamber'in yaratılışı, fizyolojik özellikleri, çeşitli üstün insanî vasıfları ve ahlakî hasletlerini konu alan ilim dalı.

eş-ŞEYHÂN: Buharı ve Müslim'in kast edildiği tabiridir.

SİBHU'L-VAD': Hz. Peygamber ait olmayan bir sözü; yanlışlıkla, kasıt olmadan ona ait göstermeye denir.

TABAKÂTU'R-RUVÂT: Sahabeden başlayarak, çok sonraki devirlere kadar geçen zaman içinde yaşamış birbirlerine yakın yaşlarda bulunan ravilerin teşkil ettikleri gruba denir.

TÂBİ': İ'tibar delilen araştırma sonucu ferd olduğu sanılan hadisi rivayet eden ravinin şeyhinden veya şeyhinin şeyhinden rivayet edildiği anlaşılan ve onunla aynı manaya gelen hadise denir.

TÂBİ'Î: Sahabeden herhangi birisi ile görüşüp ondan hadis rivayet eden kimse.

TADRÎB: Nakil yönünden sahih, ancak lafiz ya da mana itibariyle bozuk yahut zayıf, ya da bir veya birkaç kelimesi noksan, ya da Arapça kaidelere aykırı, yahutta muşahhaf veya muharref olarak varid olmuş ibarelerin işaretlenmesine denir.

TA'DİL: Ravinin adaletli olduğuna hükmetmeye denir.

TAHAMMÜLÜ'L-HADÎS: Talebenin şeyh adı verilen hadisçiden rivayet etmeye hak ve yetkisi bulunan hadisleri çeşitli yollarla almasına denir.

TAHDÎS: Umumiyetle Hadis rivayeti için kullanılır.

TAHRÎC: 1. Rivayet. 2. Hadislerin kaynağını göstermek.

TAHRÎF: Hadislerin isnad ve metinlerindeki isimlerin veya kelimelerin harflerinde yapılan değişikliğe denir.

TAHSÎN: Bir Hadisin Hasen olduğuna hükmetmeye denir.

TAHVÎK: Hadislerin yazılısı sırasında yanlışlıkla yazılan kısmın başına ve sonuna paranteze benzeyen yarım daireler konularak iptal edilmesine denir.

TAHVÎL: Bir hadisin çeşitli isnadlarla rivayeti sırasında bir isnaddan diğerine geçmek.

TAKRÎR: Hz. Peygamber'in sahabeyi yaparken gördüğü veya gıyabında yapılan bir şey anlatıldığı zaman men etmemesi yani tasvip etmesidir.

TAKTÎ': (Taktı'ü'l-Hadis) Uzunca bir hadisin ihtiva ettiği hükme göre bölünerek her bir bölümün ayrı babda verilmesine denir.

TAKYÎD: Takyîdu'l-Kitâb, yazıya nokta ve hareke koyarak zabdetmektir. Takyîdu'l-İlm ise, hadislerin yazılması yazılı metinler haline getirilmesi anlamındadır.

TÂLİB: Hadis ravilerinin en aşağı derecesini teşkil eden hadis talebesine denir.

TA'LÎK: Isnadın raviden olan tarafından bir veya daha çok kişiyi söylememeye denir.

TA'LÎL: Gizli bir illet taşıyan bir hadisin bu illetinin ortaya çıkarılmasıdır.

TA'N: Ravinin çerhe sebep teşkil eden hallerden birsiyle çerh edilmesine denir.

TARAHÛ HADÎŞEHÛ: 'Hadislerini hiçe saydılar' anlamında çerh lafzidir.

TARDIYE: Bir kimse hakkında 'radıyallahü anhü' diyerek dua etmektir. Hadis yazılırken sahabi ismi geçtiğinde bu cümleyi yazmaya ya da okumaya denir.

TA'RÎFU VE TUNKIRU: 'Bir bakarsın ma'ruf hadisler rivayet eder; bir de bakarsın munkur' anlamında çerh lafzidir.

TARÎK: Hadisin senedine verilen bir diğer isimdir.

TASHÎF: Hadislerin isnad veya metinlerinde isim veya kelimelerin harflerinde yapılan değişiklik.

TASHÎH: Hadis kitaplarının düzeltilmesi, az da olsa bir hadisin sıhhatine hükmetmek manalarına kullanılır.

TASNÎF: Hadisleri konularına göre ayırarak aynı konulardakileri bir araya toplamak anlamındadır.

TASLİYE: Hz. Peygamber üzerine salavat getirmek demektir.

TAZ'ÎF: Hadis ravisinin herhangi bir kusuru yüzünden zayıf olduğuna hükmetmek.

TEBLİĞ: Hz. Peygamber'in Allah'tan kullarına ulaştırdığı emir ve nehiyler hakkında kullanılır.

TEDLİS: Bir ravinin muasırı olup görüşmediği veya görüştüğü halde hadis almadığı bir şeyhten işitmişçesine rivayette bulunmasına denir.

TEDVİN: Hadisleri yazarak bir araya toplamaya denilmiştir.

TEFERRUD: Ravinin tek başına kalmasına , yani hadisi herhangi bir şeyhten ondan başka rivayet eden olmamasına denir.

TEGAYYUR: Hastalık, yaşlılık ve şair sebeplerle hadis ravisine ihtilat arız olması halinde zihnî melekelerin zayıflayıp eski halinin değişmesi anlamında kullanılır.

TEKADDUM-U SEMÂ': Bir ravinin hadis şeyhinden genç yaşlarda iken işitmesini ifade eden bir tabir olarak kullanılır.

TEKADDUM-U VEFAT: Ravinin önce ölmesidir.

TEKELLE MÛ FÎHİ: 'Hakkında konuşanlar var' anlamında en hafif çerh lafzidir.

TELAKKUB: Bir ravinin isminden ayrı olarak meşhur olduğu bir lakab almasına denir.

TELFÎK: (Telfiku'r-Rivâyât) Bir Hadisin çeşitli rivayetlerini birleştirerek hepsini belli lafızlarla ve tek isnadla nakletmeye denir.

TELKÎB: Bir raviyi isminden başka isim veya lakabı, yahutta künyesiyle anmaya denir.

TELKÎN: Bir muhaddise tesir ederek, bir hadisin kendi rivayeti olduğuna inandırarak onu gerçekte rivayet edip etmediğini bilmeden rivayet etmesini sağlamak.

TE'NÎN: İsnadda 'enne' () edatı kullanarak hadis rivayet etmek.

TERCEME: Hadis kitaplarındaki ana bölümlerle (kitab) bunları oluşturan bablara konulan başlıklara denilmiştir.

TERCÎH: Manaları bakımından birbirine zıt iki hadisten birini, herhangi bir sebeple, alıp diğerini bırakmak.

TEREKÛHU: ‘Onu terk ettiler’ anlamında çerh lafzidir.

TESÂHUL: Rivayete gereken önemi vermeyip, işi gevşek tutanların bu tutumlarına denir.

TEŞEBBÛT: Hadislerin rivayetinde veya rivayet edilen hadislerin kabulünde titiz davranmak.

TEŞMÎ: Bir şeyhin, talebelerinin işitmesi için hadislerini ezberinden veya kitabından okuması.

TEŞMİYETU’R-RUVÂT: Ravinin şeyhinin isim, neseb, lakab veya künyesini; bir de mensup olduğu kabile veya yerleştiği belde ismini söyleyerek kimliğini açıklaması.

TESVÎYE: Hem zayıf, hem de sıkı ravilerden meydana gelen bir isnaddan mesela zayıf raviyi düşürerek o isnadı sadece güvenilir ravilerden meydana gelen isnadmış gibi göstermeye çalışmak.

TEVÂRIH VE VEFİYÂT: Hadis ravilerinin özellikle hadis rivayetine başlama, hadis talebi için muhtelif ülkelere yaptığı seyahat ve nihayet ölüm tarihleri manasına gelir.

TEVÂTUR: Yalan söylemeleri aklen mümkün olmayan çok sayıda kalabalığın bir haberi birbiri ardınca haber vererek nakletmekte birleşmeleri.

TÜKÛLLİME FÎHÎ: ‘Hakkında söz olmuştur’ anlamında hafif çerh lafızlarındandır.

UDÛL: Adaletli olduklarından rivayetleri makbul raviler, özellikle sahabe için kullanılan bir tabirdir.

ÜHBÎRTU AN FULÂN: ‘Falandan naklen bana haber verildi ki..’ anlamında olup ibhâm lafızlarındandır.

ÜHTÛLİFE FÎHÎ: ‘Hakkında ihtilafa düşüldü’ anlamında, genelde ravinin zayıf veya sıkı olduğunda ihtilaf olduğunu ifade eden, bazen de çerh lafzi

olarak kullanılan tabirdir.

ULUVV: Âli isnadların haiz olduğu ravi sayısının nisbeten azlığı özelliğine denir. Bu özelliğin asli Hz. Peygamber'e yakınlıktır.

ÜMİRNA Bİ-KEZA: 'Şunu yapmakla emrolündük' anlamında, hadisin hükmen merfû olduğuna delâlet eden bir lafızdır.

UNVAN: Hadis kitaplarında aynı konudaki hadisleri birbirinden ayıran bâb başlıkları.

VADA'A HADİSEN: 'Hadis uydurdu' anlamında, ağır çerh lafızlarındandır.

VADDÂ'UN: 'Hadis uyduran anlamında ağır çerh lafızlarındandır.

VÂDİ': Hadis uyduran kimseye denir.

VÂHİN: Çerh lafızlarındandır. Hakkından Vahin denilen ravi genelde zayıf sayılır.

VAHİY: Allah'ın emir ve yasaklarını özel yollarla peygamberlerine bildirmesine denir.

VAKAFEHU: Sahabeye ait mevkûf hadislerin rivayetinde kullanılan bir tabirdir.

VÂKİF: Bir haberi, isnadını Hz. Peygamber'e kadar vardırmayıp şahâbide durdurarak ve mevkûf olarak rivayet etmeye vakf, bunu yapan raviye vâkif denir.

VASALEHU: Mürsel veya munkatı gibi isnadından ravi düşmüş bir Hadisi bir başka ravinin mevsul yani isnadı tam olarak rivayet ettiğini ifade eden bir tabirdir.

VASATUN: Bazı alimlere göre ta'dil lafızlarındandır.

VASİYYE: Bir şeyhin vefatının yaklaştığını hissettiği veya bir yolculuğa çıkacağı zaman Hadislerin yazılı olduğu kitabını veya cüzünü talebelerinden birine vasiyet etmesi.

VASL: Hadisi ilk kaynağına ulaşıncaya kadar isnadında ravi atlaması olmaksızın mevsul olarak rivayet etmeye denilir.

VAV () : Harf olarak birkaç senedi bir arada zikredilen Hadisin bir senedinden diğerine geçişte tahvile delalet etmek üzere kullanılır.

VAZ': Hz. Peygamber'in ağzından Hadis uydurarak ona iftira etmeye denir.

VE ÂHARU: '(Hadisi) bir başkası da rivayet etmiştir' anlamında olup, biri sıkı bir zayıf iki raviden rivayet edilen Hadisin naklinde kullanılan tabirlerdendir.

VE BÎ'L-İSNAD: 'Aynı isnadla' demektir. Hadis naklinde kullanılan tabirlerden biridir.

VE TEKAREBÂ FÎ'L-MA'NÂ: Bir ravinin birkaç şeyhten ayrı ayrı Hadisin iki metnini birleştirerek her birinden birer kısım almak suretiyle nakletmesi sırasında kullanılan lafızdır.

VECİH: Sened veya öteki tabiriyle tarîk karşılığı kullanılır.

VEHN: Hadis ravisinde söz götürür derecede zayıflık bulunması haline denir.

VEHİM: Metâin-i Asera'dan, zabt sıfatıyla ilgilidir. Ravinin rivayetinde yanılmasına denir.

VEREDE ANİ'N-NEBİ: Temrîz sigalarındandır.

VİCÂDE: Bir muhaddisin herhangi bir müsnanif veya ravinin el yazısı ile yazılmış kitabını veya bazı hadislerini ele geçirmesine denir.

VUHDÂN: Kendilerinden sadece bir tek ravinin rivayette bulunduğu ravilere denir.

YA'NÎ: 'Demek istiyor ki' manasına gelir. Hadislerin daha çok isnadlarında yerine göre bir kelimenin düşmesi halinde kullanılan tabirdir.

YEHİMU FÎ HADÎSİHİ: Çerhle herhangi bir ilgisi olmadan ravinin Hadis rivayetinde arada bir yanıldığını ifade etmekte kullanılır.

YEKZİBU: 'Yalan söyler' anlamında, çerhin en ağır lafızlarındandır.

YENMÎHİ: Hadisin merfû olduğuna delalet eden lafızlardan biridir.

YERVÎ'L-MENÂKÎR: Münker Hadisler rivayet eder demektir.

YERVÎHÎ: Hadisin merfû olduğunu gösteren tabirlerden biridir.

YESRÎKU'L-HADÎS: 'Hadis hırsızlığı yapar' anlamında, çerh lafızlarından biridir.

YUDA'AFU: 'Zayıf görülüyor' anlamında, çerh lafızlarından biridir.

YURVÂ: Rivayeti meçhul bir raviye bağlamak suretiyle Hadis nakletmekte kullanılır.

ZÂBÎT: Zabti tam anlamında kullanılır ve zabt vasfını taşıyan ravilere denir.

ZABT: İşittiği Hadisleri aradan uzun süre geçtikten sonra bile işittiği şekilde ezberinde tutup ne eksik ne de fazla olarak başkalarına rivayet edebilme yeteneğine denir.

ZÂHÎBU'L-HADÎS: 'Hadisleri zayıf' anlamında olup, ravilerin çerhinde kullanılır.

ZARÛRÎ ÎLÎM: Rivayet edilen Hadisin insanı kabul etmek zorunda bırakan ve reddine imkan vermeyen bilgi manasınadır.

ZAYIF: Sahih ile Hasen dışında kalan Hadislere denir. Aynı zamanda sakım de denir.

ZEKERA: Sema yani şeyhin Hadislerini bizzat ondan işitmek suretiyle alınan hadislerin rivayetinde kullanılan edâ lafızlarındandır.

ZEVÂ'ÎD: Meşhur hadis kitaplarında bulunmayan, bir başka muhaddis tarafından rivayet edilerek müstakil kitaplarda toplanan Hadislere denir. Böyle Hadisleri toplayan kitaplara da zeva'id kitapları adı verilmiştir.

ZİNDİK: Görünüşe göre müslüman olan ancak içinde küfre düşen kişilere denilmiştir.

ZİYÂDE: Sıkı olan bir ravinin, rivayet ettiği bir hadisin metninde diğer sıkı olan ravilerden farklı olarak naklettiği fazlalığa denir.

